

સર્વોચ્ચ રાષ્ટ્ર સેવક

જી. પી. એ. ડી. ઓ. નાસ
11. સેપ્ટેમ્બર, 1932

1932

PEDAGOGIKA
ARHTINMUUSEUM
FOND K39891

L.

Muistne iseseisvuse-aeg.

Ürgaeg Juba Rooma ajalookirjanik Cornelius Tacitus (55-117 p. Kr.) oma teoses „Germania“ kirjutab aeglastest, kes tema arvates pidid elama Läänemere rannikul kuskil suioonide (praeguste rootslaste) ja sitoonide (praeguste Skandinaavia või Soome asukate) naabruses. Kosta just aeglaste all eestlasi mõtleb on küsitav. Mõned usuvad, et Tacituse aeglaste all praegusi Preisli asukaid või balti rahvaid — leedulasi ja lätulasi, mis on seletatav sellega, et Tacituse järgi võtsid aeglastid otsida Läänemere idarannikult kuni Soome laheni.

Muinasaeg Muinasajal, eriti haudade järele arvatakse, et juba Tacituse ajal elasid eestlased oma praegusel asukohal. Samuti vastab Tacituse kirjutatud aeglaste elujärg praegase Eesti ala selliaegsete elanikkude omale. Enne Tacituse aega olvad aga elanud eestis rahvas, kellele oleks võinud sobida ka Herimide kirjeldus. Tsimeste elanikkude järgel eestis ulatuwad tagasi aastatise 6-7 tuhat enne meie ajavarrmist, mil meie maa looduslikult oli hoopis teistsugune. Inimesed, kes sel ajal meie maal asusid, elasid täielikult algelises, nn kivieaja elujärgis. See oli hankija-jahtija rahvas, kes tootis end kõigepealt sellist, mida ta kogus metsapundelt, jahtis metsast ja püüdis vast. Oma tarbeks valmistada ta luust,

puust, savist, kivist, loomanakkadest, köörluust, sooltest, puu-
koostest, vitstest. Metall ei tuntud ja isegi kivi välgatoota-
mise oskus tarberistakes oli esialgu õige viltsal järjel.
Elati peamiselt reekogude liigi muutes toidustamise
rõrast asupaikide. Lühid lastavad oletada, et need tarvitaa-
rahas on olnud pärit kuskilt lõuna või kagu poole,
vahet praegusest Poolast või Lõuna-Venemaalt. Litori-
narijastu algas umbes 5000a. enne meie ajaarvamist, siis
tekkis merepõhja tõustes Taani väin ja Läänemere resi-
muutus soolaseks. Meri ajutas esialgu ka meie maal
mitmed alad üle, kuid siis taandus aegamööda. Maa-
püüa tõustes hakkas loodus, kliima ja taimeistik meile
tuttawat ilmut võtma, jõed said oma praeguse jooni
suuna ja järved nihkusid aegamööda uutesse piirides-
se. 3000-2000a.e. Kr. oli kivi ümbertöötamise tehnika hästi
arenenud, sest siis osati kivi saagida, püüvida, lihvida,
mida näitavad üllaegsed leiud. Suuri tootmaterjali
toodi kaugemalt sisse, nagu tulekivi jne., millest oli siin
suur puudus üldiselt. Iga rahvas nagu vanimal kivi-
ajal, asudes vete lähedal kõrgetel liivastel kohtadel, mi-
da osutavad elu- ja tuleasumete jäämused arvatakse, et
juba nooremal kiviajal, asusid siin Tacituse, fennide,
laplaste elujärjel olevaid soome sugu rahvaid, sest on
leidud kammkeraamikad (s.o. viiline tüübaskriipsudega sarvpo-
tide kaunistis), mille ilustised tehtud mingisuguse kammkera-
mise riistaga. Need alad, kus säärased leiud leitud, on
üldiselt arvatud soome sugu rahvaste asupaikadeks, kuid
võimatu pole ka see, et ka teisi rahvaid on olnud kamm-
keraamika kultuuri kandjate hulgas. Samal ajal vurus praeg-
uselt Kesk-Saksamaalt põhja ning ida suunas viiline kultuur

rilaine, nn. venekirveste kultuur, ja sellega rööbiti oriline mat-
misviis. Nii maale ulatus see a. 2000 e. Kr. missuguselt ajast
alates on leitud haudu, kus surnud maetud põletamatult se-
lili või küljeli, kuna varemast ajast haudu ei tuntud. Venekir-
veste kultuur pole tulnud viit rahvastiku vahetusega, na-
gu xda selgitab muinsuseosete tüpoloogiline, ergoniline vast-
lusmis, vaid on tulnud mõne väikse sõjaka rahva edasi tungist,
kes on juagi sulanud teiste hulka püüandades aga maatri-
tele oma sõjakirve kuju, mille põhjal need ise uusi valmis-
tasid, vormi oma maitsele kohandasid, ning uuel kujul jäl-
le edasi andsid. Isegi muinsuseosete vormi areng on
tähtsamaks aluseks kultuurimõjude, suhtlemiste, kultuur-
kondade ja nende keskuste selgitamisel. Venekirveste kultuur
on tulnud meie maale Läänemurd või selle rannikut pi-
di lõuna poolt. Pärastpoolt idapoolsed Kesk-Venemaa mõjud
on arendanud neist siin veel viiti ilusaid vorme. Nii et ise-
gi kirijal oli liikumine rahvaste vahel elavam, elanikkun-
de arusaamised ja maitsemul meie maal liiga kõrged, et
Tacituse tüme kirjeldus fennide jumalast mähajäetud ole-
kust võiks sobida sellega. Metallide tarvitamise oskuse siia jõud-
misel hakkas meie maa rahvas üle minema paiksele elujär-
jele, põllupidamisele loobudes aegamööda hankija eluviisist.
Esimene metall, mis siin tunduda võetakse, on, nagu jaa igal
pool, pronks, millest valmistatud esemed näivad pärit olevat
aastatest 1500-500 e. Kr. et pronksilide on eesti aladelt ainult
20 ümber, siis võib oletada, et pronksiaeg kandis siin tugevasti
kiriaga putserit. Pronksiaja muinsuseleidude seas on ka juba
särp, mis leitud 1931 a. Väisikust Võtsjärve kaldalt ja kuulub
esimeseks uue ajajärku esimestajaks. See särp ei tõesta veel,
et juba siis oleks rahvas siirdumist täiesti põllupidamisele.

Võib-olla loigati sellega ainult rohtu ja heina, seetõttu seltsuga
asukate elukohad näitavad ikka veel vee ääres püsimist. A-st
500 meie ajaarvamise alguseni (nn. uibooma raietage) on muil
liind õige hõredad, kuid juba nõnda nimetatud rooma rauaeajal
(0-400 pr. Kr. s.) on sinne rahvas sündunud kaugemalt rann-
mussamale mullale röökojude juurest. Nõnd oli arvamise, et soo-
me hõimud on siia sisse räämises toonudki pronksi tarvita-
mise oskuse rühis. Sellest oltusest räägib vastu asjaolu, et siit-
maa pronksileind kujudavad aeglaselt arenivat rooma kivi-
ajaga. Ainuke suurem muutus liidudes on saartel ja Pihja-
Eestis esinev pronksiaga lõpust pärit kirkkalmete tüüp endis-
te madalate haudaide asemel. Kirikalmid näitavad, et osalt
on hakatud surmuid ka põletama, kuigi enamikku kirkkal-
metesse põletamatult on suunuid maetud. Ühinde kirkkalmete põ-
ritolu on otsitud Ida-Preisist kui ka Ojamaalt Võib-olla, et
neist kohtadest siia ka tuli väiksemal arvul väljarända-
jad. Eestlasi arvatakse olevat oma praegusse asukohta rän-
nanud ida poolt. Hankija elujärjes oleva rahvana jõudnud
nad natuke aega enne Kristuse sündimist Läänemere ranni-
kule, sattunud siia germaani- idagooti- kultuurile ja oman-
danud selle õige kiiresti. Idagooti kultuuri seltsuga keskus
oli Väike suukline ümbrus, kust ta mõju oli levinud põhja-
poole. Liind Eesti idaosast näitavad siel ajal nimelt õige pal-
ju madalamat elujärge ja kuuluvad nn. goidistse kultuuri,
mis on oma nime saanud Venes avastatud rauaeajast eri-
tüüpi maalinnast, gorodistsedest. Ühinde kultuur vastab han-
kija, jahtija, kalastaja elujärjele. See ida poolt tuleku teooria
on tekkinud kõige pealt kirkkalmetel kaalutlusel.

Keeletehnus

Kirkkalmetes olid, et kõik need praegu
olevad kuld, mis üksteisega sarnased, on välja arenenud lihi-

sest algkultist, mida kõneldi siis, kui kõik sugukuli kõnle-
 vad rahvad elasid veel üheskoos ja moodustasid ühise alg-
 rahva. Kui kaks kult näitavad võrdlemisi suurt sugulust,
 on neid kuli kõneldjad hõimud ka võrdlemisi hilja iikstei-
 sest lahku läinud. Väheem sarnasus — nõrgem sugulusaste —
 kulte vahel on aga tõendusks, et hõimud, kes kõnlevad neid ku-
 li, asuvad iiksteisest juba kaua eega lahkus. Algakult võruldak-
 se puuga, mis ajab väga ikka edasi ja uusi harusid, mille-
 dest võrsuvad üha uued oksad, ainult selle vahuga, et puul
 püsib ka tüvi, kuna kultitüvi — alskul — ise läheb kaotsi, tüvi
 siirdub okstesse. Omal ajal on ühise kuli moodustanud ees-
 ti, soome, ungari, samojedi ja mitmed teised kuled. Sa-
 mojeditide ja laplaste kul on soome sugu rahvaste kulte-
 ga sugulane, kuid vereliselt on nad meile võõrad. Min-
 gi alguurali kult kõnlev rahvas kasvades ja laieneses hargnes
 kahte rühma, temast valdus praeguse samojedi kulkonna
 alskulile aluse pannud rahvas umbes a. 4000 e. Kr. Teine ha-
 ru — soome-ugri algrahvas lagunes ka peagi omakorda. Te-
 mast hakkas pikkmööda umalduma ugri hõim, mis
 hiljemini ise pani aluse ühelt poolt ungari kulele, teiselt
 poolt natuke hiljem ka omavahel eraldunud volgali ja ost-
 jaki kulele. Enam-vähem lõplikult lahkus ugri hõim va-
 hest 2,5 tuhat aastat e. Kr., kuid iiklikud kokkupuutud vöi-
 sid ka veel peale seda aega edasi kesta. Eesti-soome-ugri
 algrahva teine haru — soome-purmi haru püsis peale ung-
 rilaste lahkumist enam-vähem koos rahast 1,5 tuhat aast-
 tat. Siis — umbes a. 1000 e. Kr. — eraldub algpurmi rahvas,
 kellest tekkisid voljaki ja sirjani hõimud. Algas soome-
 volga aeg, mis lõppes mõned sajandid e. Kr. tšeremissiide
 ja moravlaste lahkumisega. Peut hiljem eraldub lapi

kull kõnlev rahvas. Iest ajast peale loetakse nn algsoome, õi-
gemini algustisoomne aeg, kus nel püüsid tihedamas kok-
kupuutes ja ühenduses eestlased, liivlased, vepsalased, karjala-
sed, kainulased, hämälased, soomlased (alguses tähendab see
nõrgelt üht väiksemat hämmu) ja vepsälased. Nende hoi-
mide jagunemine on tekitanud vii muudid ja kulli,
mida küll iihiselt nimetatakse, Läänemere soome kulteks,
kuigi mis siiski ka omavahel ühed ligemalt, teised natu-
ke kaugemalt sugulastena tunduvad. Kulte ja muurakute
mitmekesisus, vii hoiimude ja rahvaste lahkiminekuud la-
sevad pilku hiita meie esivanemate minevikku. Kui näit-
leidub siin Läänemere soome kultes ja mõnes pürmi (näit.
sürjanid) kules ühine sõna teatud mõiste tähendamiseks,
sis võime arvata, et see sõna ja ka mõiste on pärit sellest
ajast, kui Läänemere soomlased ja sürjanid moodustasid
süü iihise terriku — alg-soome-pürmi ajast — või olid vähe-
malt läbikäimises üksteisega, aastast 1000 e. Kr. Kui teame,
et ungari kules on mesilisel sama nimetus mis eesti ku-
leski, siis otsustame, et soome-ungari ajal juba vanad ungle-
sed pidid meilast tundma. Kullvara sõelumine näitab, et
alguurali ajal (kuni a. 4000 e. Kr.) valitses umbes kiviaja elanik-
kude elujätk. Alguurali aega kuuluvad ainult need soomungri
mõisted, mis leidiwad ka samojedide kultes. Juba uurali
ajal tuntis tuld (sõnad: leu, süti) ja kuudeti pajas. Peavarjaks
oli koda, mis tehti puu najale toetatud tiivastist ja kae-
ti puukoore või tohu ja nahkadega, või lakk, tugede ma-
jal olev lankatus. Elamiseks tarvitati ka koopaid, mis
maas sisse kaevati, võib olla ka laka või koja alla; need ei
tähenda tingimata poolmetsikut elamisviisi. Araablase Tabrisi
maailma maadeteadeis teat a. 1154 jutustada, et eestis nähta

vasti Paka-nimelise linna elanikud olvad koopraid talikorteriteks kasutanud. Algupeilaste sõnavaras on ehtrasti töö-, tarbe-, jahu- ja puügiriistade nimed (nool, vibu, võrk, mõid, õng, kivirüga, kirves, puitel, tõng, mõel, regi, sunest, ja isegi tõmp-nool, mille abil kütiti hinnalisi karusnahaloome, et mitte nende nahka rikuda) tsimisi koduloomi oli pemi, utt, lehm (küllalt piima, osati liipsta ja viid teha kui mitte juba pemi, siis vähemalt volga ajal).

Ka hobust, porsast ja siga tunti juba iirgajal. Algupeilaste ti tundma teravilja, millele alles pärast hiljem liitus juurviljade kasvatamine. Teravilja püksti varedaga, millele järgnes riskamine ehk tuisamine, et teri aganaist volda-da. Reki on pemi ajast pärit olev sõna, mida soome sugupühaste käest on hiljemini laenanud ka teised rahvad. Selle järele otsustades Tacituse iitlus, et aedid harivad rohkem põldu kui muudugamaanide laiskus seda hõlpsalt, tub väga kohtlaslikeks, kas aedlased just gomaanide kultuuri mõjul on sündunud põlluharimisele sel ajal kui nad tulid idapoolt siia Läänimere rannikule. Kuuld sellele tuleb lisaks see, et polegi päris kindel, kust poolt on tulnud aedlased oma praegustesse asupaikadesse ja kus on soome sugu päris algkodu.

Algkodu Muie iirgvanemad olvad idast läände nihkudes jätnud praeguse oma endistele kohtadele maha samojedid.

Ka purmlased ja volgalased ei olewat palju muutunud oma
asupaikade ja rahust ainult rohkem põhja poole nihkunud.
Kõige kaugemale algkodust olevat siirdunud ungarlased, ja
niihelt lõuna ja lääne suunas, seepärast tuleks Siberi poole
algkodu otsida. Kunaagi arwati, etllasi olevat, nagu teisiigi so-
me, ugrahvaid, mongolitega mesuguluses, mis aga on osutu-
nud ekslikuks. Ka pumdel, kumsk, sulgkumsk, pedajas, pähkli-
mänd, kask, haab, paju, toomingas, millised nimetused olid ju-
ba murali ajal), mägade (murakas) ja putukate ^(mesilaste) järgi on uu-
tud algmurali rahva täpsed algkodu, mis on asetsenud ainult
Euroopas, aga mitte Kunaqil mujal. Siberis poleks saanud soo-
me-ugrilased tuttavaks mesilasega, sest Siberis polenud üldse
mesilasi. Enamkordsest viidi see putukas teisele poole Muralit
allies 1775, Katarina II valitsuse ajal. Muude aga pole täpselt
teada koht, kus kohal asus soome ugrahvaste algkodu. Ka
Indo-Euroopa algrahva algkodu küsimus on tühe. E. N. Setälä
peab kõige tõenäolisemaks otsida ugrahvset kodu umbes Völ-
ga käänul, Oka ja Kama jõe ümbruskonnast, mida ta arwab pum-
de levimisalade ulatuspõrile järgi. H. B. Wiklund arwab, et alg-
soomlased tulid kuskilt rohtlaik, mis pole aga ühe seepärast,
et juba ammu tunnevad nad metsades elukavaid loomi. G.
Kosima ja O. Almgreni väited lõu-murimise seisukohalt, et
soome ugrahvad on tulnud kuskilt lõuna või loode
poole, võib olla praeguselt Saksa- või Prantsusmaalt, ei ole
ka kuigi kindlal alusel. Pole ka kindel millal esimesed soo-
me ugrahvad asusid praegustele terti aladele. Enam-vä-
hemu kindel on aga see, et mise ajaarvamise ciimisel sajan-
dil on etllased juba oma praegustes asukohtades. Alguks ar-
wati, et alguks hakkusid soomlased ja alles siis, mõne sajand
p. Kr. siirdumist ka etllased algkodust jõudes Lääne mere ran-

da. Ühe on aga nü, et Eesti amikad ise sündusid siit üle
 Soome lahe Soome läänesa ja panid aluse soome rahvale.
 Riiksiik, kas Tacitus mõttes, aetide" all viirahvust või idarah-
 vaid, tulid seda teadeti tõenäoliselt võtta kui ajaloo esimest
 selgemat valgustkiirt eesti rahva muinasajal hämaruses.

Rooma röövööd 0-400a. Ida-gootlased olid juba
 pool aastatuhat e. Kr. hakanud oma kodust - Viisla sündmist -
 laiuma mitmes suunas. Kalaine meres lõuna poole Illega
 kaasa liitudes osa idagootlasi sündus umbes 200 a. p. Kr. pra-
 guuse Hiini, Dnepri jõgikonna ja Musta mere põhjarannikule
 aladele. Germaanlased kujunesid sillaks, mis ühendas
 Põhjamaid Vahemere maade kultuurikonnaga. Seda silde
 mööda liikus Läänemerele Rooma kaubandus, mille
 ümbruskonda tulid Roomast metallid, raud, pronks, hõ-
 be ja ehtesajad ning tarbeteid, kuna siitpoolt karusna-
 had ja muuvalik samu teid mööda tagasi rändasid.
 Põhjamaade suhtes sai sel ajal Viisla jõe suue suure täht-
 suse. Alles kaubanduslikuks keskuseks Rooma riigi ja Lää-
 nemere maade vahelisel teel, kujunes ta idagootide kultu-
 rikeskuseks, mis tugevasti mõjutas ka Läänemere soome-
 sügu rahvaid. Idagootlased olid Läänemere kaudu otse-
 ses ühenduses eestlaste aladega ja nende kaubavahetuse ula-
 tusid Eesti põhjarannikuni. Teigi püsivamaid kolooniaid
 on nad siia loonud. Vastastikeist kuldpoorimist mõjutas
 kaubavahetus eriti, kuid harrastati ka tummkaubandust,
 seda eriti Aafrika rannikul. Eesti - soome sügu rahvastel olid
 karusnahad kõige liikuvam kaubadikil. Hiina arvestami-
 se aluseks olid peamiselt väiksemad karusnahad, eriti
 just ovaanahad. Rõõbiti nahkadega olid käigus ka metal-
 lid ja pöris rahagi kasutati. Umbes 50. - 300. a. vahel p. Kr. lai-
 nes idagootlastelt eesti keelde peale rahva veel hulk teisi.

seme, nagu: kuningas, vald, kihl, aer, möök, hame, nael, ra-
as, nõel, nõoc, lammas, agan, humal, kaer, rütkis, ader, põld,
leib, kuld, raud, tina jne. Gooti haldja mõiste toob kaasa
sõda tähtsa usundilise ilmavaate, ja samuti ka uued
matmiskombed. Kriikalmetest arenes raskikalmite tüüp,
kuhu Viisla idagootlaste eskujul surmule ka ehtasju ja
müningaid torberaiste - nuge, pötte - kaasa pandi. Pronk-
sist, harvemini hõbedast ja rauast ehtasjad, kaela-, käe-
ja jalavõrud, riimantelad, kullatud ja värvilised klaas-
pärlid näitavad enamasti idagooti mõju ja valmistus-
viisi. Oluselt Roomast pärit on leitudud peale rahade ja
klaaspärlite ainult üks pronkslamp. Ühendus Viisla siud-
me ja Viimaa vahel oli viti vilgas, mida tõendab arheoloog-
iliste leidude levik, see näib olema viti tugevat idagooti es-
kujude mõju põhja poolt, kust ta edasi kandub Lõuna
poole; samuti kui "haldjajägi" levik, mis esineb Põhja-Eestis
ja Lõomes, kuid puudub Lõuna-Eestis. Idagootlaste alale,
Viislast elusta mureni, asutas suur, kiire, rahvalaualis väga
tuntud kuningas Hermanarich (350. - 376. a) nn. Ida-Gooti riigi.
See ei olnud küll kuigi tihvikriik meie aja mõt-
tes. Üksikud rahvad olid selles väga lühikeselt elanud ja
riigi piiridki olid äge umbmäärsed. Jordanis, kosa 551 p.
Kl. on koostanud gootlaste ajaloo, loendab ka eesti soome
sugu rahvaid peale gotmaalaste ja slaavlaste Hermana-
richi riigikonda kuuluvaks, nimetades eestlasi tiinudideks.
Hermanarichil oli sünpoollste eesti hõimudega tihti, mida
kinnitavad ka rahvalaululised andmed, viti need mis puu-
duvad ta sekeldusi oma naise Sunilda pärast. Mitmed
pärinused mis sisaldavad nimesid, mis viitavad soome
sugu hõimudele. Hermanarichi surmaga langes ka tema

loodud suur Sida-Gooti riikkond. Selle põhjustas nn suure rahvaste rändamine, mis seganini lõi kõik Euroopa riigid ja rahvad. Selle tekitas suure nomadiraehva hümide root Euroopasse. Teadmata põhjustel liikusid need hümide, kelle pealsetungide vastu hiinlased asiast olvat ehitanud suure müüri oma riigi rajale, asiast välja lääne poole. Hümi ratsanikud oma Soleda välimusega, sõjakusega ja surmapõlgusega ajasid hirmu peale kõigile Euroopa rahvastele. Kõikl mahusooaga eest ära pühkiidestungisid nad 375. a ka Hirmanariicht riiki, kus vanal haavades ravalival kuningal pole lootustki neile vastu hakata, vaid enesle ise stia peale teib (376). Osa idagootlasi langes hümid pealsetungi all, osa pagis ja rändas minema. Hümid paiskusid edasi läänegootlaste peale ja jäid viimaks peatumata Doonass põhjapoolleil lagendikil. Pärast Sida-Gooti riigi lagunemist hääbul ka Nisla suudmes oler kultuurikeskus, kust eestlased vastu olid võtnud nii palju mõjustusi. Peale Nisla idagooti ja balti rahvaste mõjude ilmnub eestlaste kultuuris esimestel sajanditel p. Kr. väiksemal määral sugemeid, mis näitavad, et ka Liivi ja Inepri piirkonnaga on eestlaste alal olnud kokkupuuteid ja et kait on otseid mõjustusi vastu võtnud, samuti kui väiksemal määral Skandinaaviast ja üle Ljamaa läänegootlastelt.

Kohapealne sepatöö on õige tugevasti välja arenenud hoolimata metallide kehvasust miil maal. Eriti põhja- ja idapoolsete alade suhtes on Eesti andjaks, brantsit- ja rähitalitajaks maaks, mis lõunapoolsetest aladest saadud kaubad ümber töötab ja edasi annab kaugematele aladele. Rooma rauaajal (alates Kristuse sündimisest kuni a. 400) tähistab eestlaste ajaloos tõusu algust. Rahvastik, kille pea elatusallikaks on põllupidamine ja karjakasvatus, on asustanud

kiirega pealt viljarikkamad kohad. Jaht ja kalastamine on jätkunud tähtsaks kõrvaltöök. Muinasteleitud leimiskaart näitab, et asustatud alad on koondunud erirühmitisteks, milles selgesti ära tunda pöörastiste maakondade, Viron, Reveli-Karju, Järva, Sakala ja Ugandi põhialged. Vironmaa sammut sel ajal Eesti maakondade seas esirada. Ta on viljaka mullaga, kuid ühtlasi ka merekaubanduseks soodsa asundiga. Ta arenes jõudsamalt kui naabermaakonnad, ja näis, et siin kultuuris tõus on tiigestes ees kuni pool sada aastat. On usutat, et just Vironmaa asukad on esimised, kelle kaudu hakkas avalduma eestlaste aktiivsus läbikäimisel naabritega ja kes viiti said ekspansiooni kandjaks, mis oli sünnatud Eestist Loomes.

Loomes asustamine Rahvaste rändamisega käisid kaasas ka verised sõjad. Kui eestlased olid summutud taanduma põhja poole, siis jäi neile maa kitsaks ning nad hakkasid välja rändama. Üheks väljarändamise põhjuse oli ka jahimraade leidmine, milleks sõuduti üle lahe Loomes ja ka Peipsi taha. Karusnahad oli vabuvaks ja maad kus neid eriti palju oli võimalik saada olid sarnasuguses kuulsuses nagu mil praegu Alaska ja Kaliforniad kuldarääljad. Oli hakatigi rajama Loomes kistramaks ajaks ja hüpikdamise ja karusnahkade kogumiseks asundusi. Loomes ja karusnahakütte siirdus ühes sellega jäädavalt Loomes. Kolonisatsioon Eestist oli kiire ulatusega kuni vii sajandini; mida näitavad muinasteleid. Loomes rannik oli ka enne Eesti asukate tulekut asustatud, kuid sealne algrahvas, resp. -rahvad, ei avaldanud muistulnukate olulist vastupanu. Need mõlemad rahvuselemendid - endised ja uued asukad - sulasid kokku ja panid aluse uuele rahvale, keda hakatakse hüüdma soomlasteks edela-Loomes.

ra eritöimur (varsinais-suomalaiset) nime järgi. Ida-gooti hoi-
 mud Viisla jõe suudmes surutakse kõvale ja annavad aut
 Harpaatide poolt tulevatele slaavi suguharudele. Need ei ole
 aga veel saärasel arenemisastmel, et suudaksid täies-
 ti omandada endist kohapoolset kultuuri ja seda ida-
 si kanda. Lütõttu tekitab Viisla kultuurikeskuses tagasiini-
 nek, ta mõju ümberkaudsetele rahvastele väheneb. Ka
 eesti suhtes tuleb sel ajal ilmsiks õige järsk ida-goo-
 ti mõju katkemine. Samuti minitab Viisla jõe suu oma
 kaubavahetusliku liiklemisjaama tähtsust Läänemere-
 maade ja Vähemere kultuuripiirkonna vahel, mis ka
 omakorda on rahvuslike ümberasetuste tõttu tublis-
 ti nõrgenenud. Nüüd olukord hakkas kohe mõju avaldama
 eesti tulunduslikule järjele. Eesti on nüüd summitud me-
 talle mooretuma peamiselt lõunapoolsete mandriühendus-
 te kaudu ja ta esemelises kultuuris tuleb üha enam
 nähtavale lõunapoolsete naabrite – balti rahvaste, leedu-
 laste ja lätlaste mõju. Nende aladel, praeguste läti linna-
 de Rauske ja Aue lähikonnas, ka kausgemal – Muurli-
 ümbruses tekivad balti kultuurikeskused, mis on tugeva
 pitsuri vajutanud ka eesti metalletsemile. Balti rahvaste
 mõju kõrval on keskmine raua-aeg (400-800 p. m.) muinaslei-
 dedes lähelepõlvadavalt tugevat mõjustust jätnud veel Dnye-
 ri alall, kust on eriti rohkesti kõbedasi ehtasid testisse im-
 portitud. Sel ajal oli küll kõrge majanduslik järg eestis,
 kuid siiski elas eesti läbi mingit nõrgenemist, mida on nä-
 ha keskmise raua-aja leidudest ja mis järgneel rooma
 raua-aja tõusule. Keskmise raua-aja lõpul (III ja IV sajand)
 tuleb uus tõusuaste, mis on eesti rahva sisenise tugevumi-
 se ja kavamise loos tähtsaks rahumaaks. Selle uue tõusua-
 ja kujunemisega on aga tihedas seoses eesti-Iskandinaavia vahel-

Kordade arenemisega.

Eelvikingiaeg Eesti- Skandinaavia kokkupuudest elvikingi-ajal (500-800) räägivad muinaslühidete kõrval juba ka skandinaavia ja islandi rahvalaulude pärimused. Elvikingiajaks võib juba täie põhjusega nimetada VII ja VIII sajandit, sest siis hakkas Skandinaavia raskete suhtes avaldama tugevat aktiivsust. Taani ajaloo kirjutaja Saxo Grammaticus oma XII/XIII sajandi pöördel kirjutatud teos, "Taani ajalugu" osimuses osas, kasutades allikana Skandinaavia ja Islandi rahvajutte, teab juba ühe varasest ajast mainida kokkupuuteid taanlaste ja siinsete rahvaste vahel. Alati ei ole just teada, kui paljus asi käib otsukohe asutlaste kohta: eestlasi, lütlasi, kurelasi, semgalle, kõiki neid Läänemere idarannikul asuvaid rahvaid nimetab Saxo ühe nimega, "helligspontlasteks", sest Läänemeri tema arvates pidi ulatuma vööna välja väinadeni, Helligspondini. Juba Taani kuningas Hadding, kes Saxo järgi elanud mõned sajandid e. Kr., pidanud võitlus Loke'iga, kurelaste kuninga ja võitnud selle. Siis olnud tal sõjameest Handvaki, Helligspondi kuninga. Viimane oli end kindlustanud oma väina jõe kaldal asuvas linnas, Duna's (saksa keeles jänemetus, Düna). Ka selle kuninga olevat Hadding võitnud kasutades seekord abinõuna kavalust, mille abil linnas pesitsevad linnud süütasid linna. Tuvustatud kordaminekust käinud Hadding veel hiljemgi, idamaalaste "kallal". Haddingi poeg, kuningas Frotho, ne, oli juba otsustanud kokku puutunud Eesti alaga. Selleks osutub Ridala linna piiramisloogu. Frotho oli peale sõjakäimist kurelaste kuninga Dorni vastu hävitanud ka, "enclaste" kuninga Tranno laivastiku ja sundinud teda maksu

maksmata (Linn ja edaspidi sgar Laxo venelased ja eestla-
 sed ära, nimetades eestlasi venelasteks), kindlused aga ole-
 vat Frotho saadikud, kes tulnud maksu nõudma tap-
 nud, ja nüi tekkinudki sõda. Jõuval mujale juhtimisega
 saanud Frotho Rotala (praeguse Ridalu) kätte. Kalle selle ole-
 vat Frotho ründanud Baltista (Plotski) linna vastu, ja kim-
 butanud ka Düna linna. Hendraanust, kuhu ta tunginud
 kavalusega naissõduri võivastis Hendraanus olevat uputa-
 nud ennast koos oma varandusega merde. Kiige kange-
 mia mehena esines Laxo juures aga Frotho III, kes vallutanud
 ka Eesti ja Kuramaa ning siis ründe rahvaste abiga saa-
 nud jagu kummisteki kummide kuningas Thum lainge-
 nud ja Frotho olevat maa nende kuningate vahel ära ja-
 ganud, kummuures Dag saanud Eestimaa omale. Laxo tea-
 steid ei sa võtta aga kindla tõena, sest siin on ainult
 laanlaste kiitmine ja veel palju muudki mis on täiesti
 vale. Rootsi, Norra ja Islandi saagaid saab juba usaldada,
 sest nui räägitakse ka äpardusist, mida harilikult oma
 muiste kasuks püüti välgia jätta. Esimese ajaloolise Rootsi
 kuninga Ottari poja poeg Edeh ei püüdnud oma sõjaretke-
 tega veel Eestit, aga juba tema poeg Ingvær tungis otse Eestis-
 se. Te rtk toimub umbes a 600 p. m. Ingvær langes lahing-
 us ja tema laup maeti mereranda morda nimetataks Adal-
 syltaks, kuna sõjaväerüümed püüesid kodumaale. Tärgmi-
 tel suvel olevat Eestisse purjitanud, isa surma eest kätte ta-
 sumat, Ingværi poeg Anund, kes laastanud ning rüüsta-
 nud laialt maa ning viinud kaasa sügisel suure sa-
 gi. Ingværi matusepaika pole seni leitud. Korda leida on ar-
 vatud, et see asub Läänemaal Valla maa ümbruses, kuid ot-
 simised pole annud tulemust. Pärast Ingværi pois Anundi
 loonult tõukamist Tror Viddamne poolt, tuleb ka veel vahit-

sejal jälle asuda ustlaste allutamisele ja elvatki siis Trar
Tidhamne oma alla heitnud. Kuramaa, Eestimaa ja kõik
idamaad Gardariigist (praegust Venemaast) saadik. Paljud
laulud aga Brävalle lahingust (u. 750 p. Kr.) milles rõägi-
takse ustlaste osavõttu lahingust aga näitavad, et ustlased
pole olnud rootslaste poolt allutatud. Ustlased, ^{kivlased} ja kivla-
sed hoidsid Trar Tidhamne tütrepoja, kes oli pöörmud riigi.
Harald Hildetandi võnassenna Sigurd Ringi poole, kes loitis
Heraldi (swaalse) ja päris riigi Hiljem tuli Sigurdil (göota-
lanel) oma vendide tütlastega - kivlastega võidelda ja Rootsi
sammikut nende puuletungi vastu kaitsuda. Hiljalt
Kuramaal võis ennast Skandinaavia mõju kõige enam
maksma panna, mida tõendavad ka uurimised Gutassa-
ga, mis üles kirjutatud 1350 a., käsitleb üht episoodi alga-
vast suurest vägarändamisest Skandinaaviast. Arvatakse,
et selles saagas kirjeldatud sündmused aset leidsid 6. sa-
jandil, mil Ojamaa ei kuulunud veel Rootsi riigi alla.
Ojamaa rahvastikust olid summitud näha pärast lah-
kuma, nii jutustab saaga, kes leidsid endale kodu Kruka
aigis. Esimese peatuse tegid nad Hiiumaal (Dagathis), ku-
thi ehitasid ühe linna, mis oli alles veel 10. sajandil.

VIIKINGID

800 a hakkas rahvas jällegi Skandi-
naviast lahkuma, et otsida elatusvõimalusi ja enne mu-
jal. On viikingiaeg tekkis 10. sajandil saades omale nime
arvatarasti ühelt maakonnalt kust pärit meremõõlid oma
nime ka lastele edasi andsid. Peamiselt rändasid väl-
ja just nooremad poisid, kust nad kas saagiga ta-
gati pöördusid, et minna veel teisigi kordi tollisele
mõõritkule või võõrastuse maadesse hulgakannu cla-
ma jäid asustades kima kolooniaid. Siin on alus pan-

dud aja jooksul mitmele riigile Lääne poolle ulatusid viikingite sõidud Islandi saarele, koguni Amerikasse-
gi. ~~Enegi~~ rüik ja Pohjamaa maad olid viikingitele veel
kättesaadavad. Pohjanuust, normannide, laisetus on
hüütanud, rüüstanud ning laastanud paljusid maid
ning rahvaid. See liikumine ühelt poolt on kui veri-
müürit õõ oma röövimiste, röövetkõnega, kuid teiselt

poolt ei püüdnud tal haledad küljed julgata merimuse-
ta kanglaslikud kanguste avardamised. Ka lüsti kis-
lakse viikingiaja sündmuste kurisuse, kui Skandinaa-
via laiumistungi idasuunal tujuvaks painudes sü-
vendab uuesti rahvusvahelised liikumised Lääne ja
Ida, Pohja- ja Lõunamaade rahvaste vahel teisti aju-
koht oli tollaegsete suurte rahvusvaheliste liikumiste-
de ajal. Ta on pealegi veel mitme te ristlemisskohal.

Loome lake - Neva - Laadoga - Volhovi (Lhava) - Il-
meni kaubatee oli saanud idasuuna kaubanduse
peamiseks tiigsooneks, tema kaudu võis suunduda
Volga harudele ja edasi Kaspia merre, Pärniasse ja teis-
tise Orjandi madalasse, või jälle Dneprit mööda Musta
merre ja sealt kuulsasse Bütsantsi tsaradele sihtkoh-
tadele pääseti juurde ka Liivi lake praegune Riia laht,
Väina ja Kõiva jõe kaudu. Nende peatude kõrval oli veel
teinigi vähemtarvitavaid väite. Loome lakest Luuga järke
ja sealt Ilmeni järve. Või jälle Narva jõe niid Peipsile
ja Velikaja järve. Siideti laevadel ja paatidel, ühest jõest tei-
se veti niid enese järrel varepüüde abil. Nende teadete jär-
gi sikkleb II sajandi algupoolel testis kuulus viikingiaja
kangelane Ragnar Lodbrok, mõnede teadete järgi kuningas
Sigurd Ringi poeg Läänemerele liikudes olvad ta võitnud
kõrreksa võrsti ida pool Väina jõe. Saxo Grammatikus ju-

tustab ta ettevõtetest laialt Hellespõndi kuninga Dianiga
võitlesid see langenud ja ta pojad Dian ja Daxon jätkasid
võitlust. Ragnar saab järgu vii hellespõndlastest, kui
ka venelastest ja sküütlastestki, kes olid end sõtta sega-
nud. Oma poja Hvitserki panus ta Hellespõndi kuningaks
ja arus ise võitluse peremide ja pinnide (sõmlaste) vastu.

Kuulaste ja umblide kuningaks on Ragnar. Pärast poja
süüa tuleb Ragnar rub kord Idamaile, et poja eest kätte
tasuda. Ta võitlebki Daxoni ja panus selle omale iga-aastas-
t maksu maksuma. Kuulaste Rootsi alla kuuluvusest kuule-
ma ka Püha Ansgari eluloo. Anskar oli Hamburgi piiskop,
taanlaste ja rootslaste apostel, kes niile hakkas ristiusku
kuulutama. Tema järglane piiskop Rimbert kirjutas ta elu-
loo. Rimberti teadete järel olid kuulased omale vabadu-
se saanud mässuga rootslaste vastu, hiljem aga katses-
id taanlased nende allutamist teostada. Ansgari reisi ajal
Rootsi läksid taanlased suure laavastikuga kuulaste kät-
tale, hakkasid rüüstama nende omandust ja hävitama
nende iseseisvust. Kuulased tulnud aga oma viiest maa-
konnast kokku ja astunud vapralt taanlastele vastu. Roo-
dled puuletungijärgi olid kaotanud elu ja pooled nende
laavadest riisteti kuulaste poolt, kes said palju kuld, hõb-
dat ja muud vana. Hiljem tungis Rootsi kuningas Olof suu-
re sõjaväega kuulaste maaile ning sundis viimased is-
hu tegema. Se sündmus viis aset leida 852 või 853 aast-
tal, ta ei olnud küll vist väga kestva ulatusega, sest
harilikult peale vaenlase lahkumist tehti ennast jälle va-
laks. Arvustid kaubapunktid, milledest Rootsis oli tähtsaim
Mälari järvel asuv Birka. Samanimelisi kaubapunkte lei-
dus ka Eestis Saaremaal, Läänemaal, Lõunemaal, Kärämaal,

Väina jäel jne., kuigi nende kohta ei ole täpsid teated. Kaupmehed olid sunnitud võrsil liikuma salkadina (vajaa-
 gid), sest üksi polenud võimalik vägivalla tarvitamine ja ka
 kohalike elanike rõõhimus pärast kaubakohtadel näitus
 aga kindel tururahu. Kuides need skandinaavlaste po-
 olinisti sõja-, poolnisti kaubateklused Läänimere meepool-
 sel osmikul arenesid, selle kohta on iseloomustav vennaste
 Torulfi ja Egili üks retk, millest pikemalt jätustatakse. See
 retk on tehtud „kurulaste“ sekka – kui mitte Saare-, siis
 Kuramaale. Erik Värikiwe valitsusajal (umbes a 925) tegid
 need norralased mitmeid retki idamaadele. Nul kaubeldi
 rahulikult, siis aga mindi rõõvima ja tapma. Torulfi ja
 Egili retk lõppus neile õnnelikult, aga oli ka retki kus sisse-
 tuljad said surma. 7 sajandi algupoolel langes kõvas tap-
 luses eestlastega Norra kuninga Harald Kaunijumka ke-
 sikpoeg Halfdan Valge, kunda ta vend Halfdan Must pääres.
 Ka eestlased hakkasid tegema qualitungi-retki Skandi-
 naaviasse vastutasuks skandinaavlaste retkidele. Alul ul-
 lisel retkel toid nad kaasa Norra kuninganna ja ku-
 ningapoja Olaf Tryggvesson – pärastise Norra kuninga, ke-
 da mähistati Eesti turul orjadena. Aastal 967 Norra ku-
 ninganna Astrid poja Olafiga põgenes oma maalt kodus-
 te tekkeliste pärast, et vältida oma venna Sigurdi juurde,
 kes olid viirist Vladimiri juures Holmgardis (Novgorodis)
 tähtsal kohal meres au ja luupidamises. Seal tungisid
 neile aga viikingid – merirõõvijad eestlased – kallale
 ning viisid saagiks nii asjadel kui inimesed. Viimas-
 test muutis löödi maha, muist võeti vanggi ja jagati
 amarahul orjadeks. Kolmeaastane Olaf lahutati emast. Hil-
 jem viisid Olafi saaja, nimega Klerkon, ta randa jõudis
 ühe siku eest Klerki-nimelise mehele. Ühe siku ja ühe

kune eest ostis Klerkilt Olafi Keas emele. Ka Torgili, Olafi kawatja, kelle Klerkon vanaduse pärast surmas, Torulfi poja ostis Keas emele orjaks. Üldse olnud Olaf testimisel 6 aastat. Süt pääsenud ta juhuslikult oma onu Sigurdi läbi, kes kuulda saades sugulusest, ostis ta 9. või 10. marga, kulla eest mabaks Tammits Torgili. Sigurd olnud siin Kuninga makusid nõudmas (selle teate põhjal arvatakse eestlaste kumbumist Vladimiri riiklonda). Sigurd viinud mõlemad poisid Olvgorodi. Seal elas Olaf 9 aastat. Ta tasus Torulfi summa Klerkonile kätte linnavaravas. Kuin Kinganna ostis üks rikas Norra kaupmies Lyder vabaks, kes hiljem ka abiellus temaga. See juht si ole küll ajalooliselt vahest Kingis asjus täppis, kuid üldiselt arvat te arjaloled edasi küllalt niiti. Testi orjaturul oli palju orje, mida näitab madal hind - levis üks eest. Viikingisõjades töid neid alatasa juurde. Ka oli see orjaturg rahvusvaheline. Juba 8 sajandi lõpul teavad Taani allikad siin orjade olemasolust rääkida. Tänapäevaste loomakale ekspansioonihoole, mis hukitas suuremaid ja kultuurilisemaid rahvaid, suutid nad igatahes passiivselt vastu panna. See hoog läks testist mööda itta tiistib soome suga rahvaste alad. Seal tekitas ta jünkoonduse, mis sai algeks pärastisele Vene riigile, mille kaudu siis Skandinaaviast tulnud laime idast tagasi pöördudes saab oluliseks teguriks testi ajaloo.

Veneruigi rajamine

Ar. Nestori kroonika, mis koostatud umbes 10 sajandi alul, jutustab Vene riigi rajamisest. Aastal 6367 (859) tulid varjagid mere tagant võttes maksu tüundidelt, slovenidelt, merjalastelt, venidelt ja krivitsitelt. Aastal 6370 (882) kihutasid need varjagid tagasi

more taha, ei andnud neile maksu, vaid hakkasid end
 ise valitsema. Tekkinud sisetülid. Hiljem olvad mindud
 varjaagide, keda nimetati russideks, juurde omale väiste
 paluma. Kolm venda valiti nende seast, need võtsid rus-
 sid enesega kaasa ja tulid. Kõige vanem Ruurik asus Nor-
 gorodi, teine Linus Valgjärvele, kolmas, Tuuvor, Tšibot-
 skasse. Nende järele sai Venemaa, nimelt Novgorod, oma nime
 (venelased nimetavad end Ryot - russ). Novgorodi varjaagi
 sugu mehed on halt oma alguse saanud, enne olid need
 sõlvenid. Kahe aasta pärast surid Linus ja ta Tuuvorist
 vend, ning Ruurik võttis riigi oma valituse alla ja and-
 dis oma meestele linnasid, ühele Polotski, teisele Rostovr,
 kolmandale Valgjärve. Nendesse linnadesse on tulnud sla-
 ma varjaagid, kuid varemateks elanikkudeks olid Novo-
 rodis sõlvenid, Polotski kriivitsid, Rostovis murjalased, Valj-
 järvel vessid, Muromal muromalased. Kõiki neid valiti
 ses Ruurik. "Seda jätustist tuntakse harilikult, Vene riigi
 alguse nime all, ja varjaagide tuleku aastal (862) loeti riigi
 loetuks Vene riigi alguseks. Tõeliselt on asjaga lugu hoopis teis-
 viisi kui sisab Astori kroonikas, mis kirja pandud paar-
 sada aastat hiljem. Skandinaavia kaupmehed, kes sõit-
 sid, "idaviki", "Idamaale", mööda Väinael või Newat Volga-
 le ja Dniiprile, lütsid salkkondadeks, andsid vastastikkun-
 se usaldusvande ja tööluse hädaohu puhul üksteise ust-
 seista ja vastastikkun abiks olla. Vana skandinaavia sõna
 var - vanne, ustavustavustõelus, järgi saidki need nime-
 tuse varingud, varjaagid. See nimetas laienes Venemaa
 aunkate seas kõigile lääne poolt tulevatele võõrastele. Need
 Skandinaavia sõdurikaupmehed ei püüdnud kelva tarvita-
 misel aunkaitsega, vaid hakkasid peagi värvimuga ka

kohalikke elanikke kimbutama, retklema ja maksusid nõudma. Võrsil viikimiseks, kaubatee ja kaubapunktide kindlustamiseks tekiwadki siin neile suurtele tiuklemistele asundused ja kolooniad. Paljud varjaagid jäid kiirevõimelt võrsile elama, asusid sõduritena teenistusse üksikute valitsejate juurde, moodustasid eesiguustatud palgasõdurite klassi, kohalikku ülemkhihi. Juba IX sajandil Ruuk ja X sajandil Frangi allikad mainivadki neid kuningate juures palgasõduritena. Vene dražžinad, vürtide isiklikud sõjaväed koostasid samadest varjaagidest, ja mist loeb oma algust suur aarene aadli suguvõsast. Riuurik, Linus ja Trubor on moodustatud skandinaaviapäraseid nimed. Need olid varjaagid, kes siia elama asusid, ja oma kaubateid kindlustasid. Algselt see tekkiv riiklond oli iseseisvate linnriikide loogu, Gardariki (= linnaderiik), nagu skandinaavia allikad tolleaegset Venemaad nimetavad, mille üldriikliku tuumiku alal siirdut praagi elorgorodist enam lõuna poole Dnepri ääde - Kiivisse. Kiivis olid skandinaavia vikingid asutanud samuti tugeva koloonia, mille ümber kaits^{ma}ks ajaks kujunes tekkiva Vene riigi tuumik. Kiigi Vene riiklond võitlusi ja ristiti soome sugu hünimude ja skandinaavlaste poolt ühiselt ja laisendati ka ühiselt slaavlaste aladele, slaavis-
tus see riiklond praagi eriti setõttu, et tekkiva riigi keskus siirdus puhtslaavlaste alale - Kiivisse, kus slaavi suguharude kohutav siigivus asja otsustas slaavlaste alad laisend-
sid. Tarmaatia legendikul, seerusid enamasti õige rahuliku arenemisel soome sugurahvastega, neile poole valgu-
des oma suure arvulise kasvamisega neid endasse sul-
lades ja lämmatades. Oma nimetus - Russ, Rossija on Vene saanud soome sugu rahvaste käest, mis oli skandinaavlas-

te jaoks. Alguks tähendas see Venes valitava klassi nime, hiljemini on see kogu Venemaa ja rahva nimeks saanud. Läänemere soome sügu hüüdnud haketid skandinaavlasti (Skandinaavia poolsoare elanikke, peamiselt noalasi ja götala-
 lasi) kutsuma rootslasteks ühes Rootsis oleva Upplandist ida
 pool oleva paikkonna Roden'i ehk Rodslagen'i nime järgi.
 Et kitsama ala nimi laienenud võrsa rahva elus kergesti Lää-
 ma piirkonna tähenduseks, siis jäigi Skandinaavia pool-
 saare soolaste ja götalaste eluaseme nimeks Rootsi kõik var-
 jaagid põlunud mitte rootslased, vaid oli ka teisi rahvaid,
 mida näitavad mitmed varjaagi pealikute soomepäraseid
 nimed (näit. Oluv, Noderik), nagu neid tunneme ajast, kus var-
 jaagid teenivad sõduritena vene vürstide dražžinades. Eesti-
 soome sügu varjaagipealikute eluasole juhib otsuselt eest-
 lastele sell Venemaa sisustlik erisus, mis on varjaagidega
 üherväärtislik. Selle riiklasi moodustasid kolobjaagid (Kolbjaa-
 gid) — eestigustatud sõjamehed vene vürstide ihukaitsvõimades.
 Islandi saagad tunnevad kolobjaage kylfingite nime all.
 Saagade järgi olvat IX sajandil kylfingid tulnud ida poolt
 Läänemäele, olvat siin kaubelnud ja maad rüüstanud.
 Kolobjaagi, kylfingid tunnevad ka Bütsantli XI sajandi iiri-
 kud, nimetades need varjaagide ja russide kõrval. Et lää-
 nepoolsed teated astuvad kolobjaagide kodukohta enesest
 ida poolt, idapoolsed läände, seepärast on põhjust nende
 kodumaad otsida kuskilt Eesti lähedusist. Et siia viitavad
 paljud otsimadki kaalutlused. Vana Eesti linnust, mis ast-
 us praeguse Tallinna kohal, nimetavad vene allikad Kolõ-
 vaniks. Tallinnamaad Kolovanskaja zmitja'ks. Ka slaavia
 teated tunnevad Kolovani. Araablane Tabari maailma maa-
 teadus kirjeldab Eestist, teatab, et, "Kolovan on väike linn, õige-
 mini suur kindlus." Kalvitseks on alguses nimetatud rah-

raklassi, kuhu kuuluda võis sõjamehi, rahvaarvumeid, ülemaid ja tugevamaid kalu, kalvid, kaluripog ja -pojad ei ole algselt olnudki pärimimed. Nii Kaluripoja seiklusad maal ja merel, võitlused vaenlastega, retked ja relvakaubad võrsil, mis kajastab sama vikingi äge vahi, mis kibutas tuisigi kaluripoggi — kyllingid-kolobidage — maa-ilmameisule ja sõjariistule. Kalvid, kolobidageid on viit oma nime saanud reboanimest (vanas skandinaavis kules kõlas kolp = mui raia, talva, tuuraga) või kylla (= mui). Vänu skandinaavia kirjjoonistel näib ne vikinguid üks tähtsamaid relvi olevat, mida kasutati löögi ja ka viskerelvana. Ruuriku surma järel sai ta aladele poja hooldeajaks ja valitsejaks Oleg 882. a. kogus Oleg suuri sõjaväed, millesse kuulusid varjagid, tüundid, slovenid, merjalased, vassid, kütšid, ja vallutas nende abiga Kiievi. Kiivisse olid ka varjagid asutanud oma kolooniafunde nimeid kes asutavad Askold (ja Dir). Selle vallutas müiid Oleg soome häimude abil ja tegi temast Venemaa linnade eura ja pealima 907. a. tegi Oleg retke 1000 laeval Konstantinopolisse. Ta sõjavägi koosnes peale varjagide ja mitmete slaavi suguharude ka tüundidest ja merjalastest Väina jõe jookkul tekitab ajutiselt üks skandinaavia päritoluga nimekonna rask — Polatsk. Ei ole väimatu, et ta saajandi teisel poolel on lätlaste ja liivlaste olnud sellega kuidagi alluvus suhtumises. Tõlkesteni selle võimsti väim ei ulatunud. Kui Polatski vürst Ragnvaldi (või k. Rogvalod) kukutat sõjaga Vladimir Piika, ja se praost tulles Skandinaaviast, kust ta ka algvõrgesid rihes toob, nendega korda kodus jalule sead, siis kaalutatakse Vladimir vägede kas ka tüundide. Vladimir asutades tuuna poole slaavlaste aladele linnu, pannud nime „paremaid mehi“ tüundide ja

ajatitsite sest. Vladimiri aja kohta ilmsel skandinaavia
saaga, et sel ajal olivat pärastise Norra kuninga Olaf Trygg-
vepoja onu Sigurd, kes teeninud Novgorodis Vladimiris juures,
Eestis makku käinud kogumas. Kui Ruuriku poeg Igor
tahtis drufaanidelt, kes maksid riike musta karki näha
igalt elanikult, maksu liiga palju nõudma, lasksid druf-
faanid teda löhki rebida. Et seetõttu viisid inimesed drufii-
nagaagi andamiste kogumine testiks oleks ulatunud, ei ole
teada testi otsene side „Gardarikiga“ kui seda teatud mää-
ral oligi, lõppes nähtavasti Vladimiri aegu, kelle ettevõtted: rist-
tiusu vastuvõtt, ja rohkem tõuna poole muunduvad hu-
vid võimutasid ka eistlaste hovi „Gardariki“ kujunemi-
se vastu, nii et ainult sinna poole suutjad kaubitajad ja
sõdurid olid oma vivalgatusel kaastegevuses vene võimkon-
dade juures.

Ristiusk Põhjamaadel, Minge ja tehke jing-
uiks kõik rahvad. See sõna langes Rahumõrmaadil samal
sajandil, kui sinna jõudsid esimesed teated „aestikest“
Läänemere rannikul. Võimande aasta pärast jõudis selle
sõna kõla siia Põhjamaadeligi. Ristiusu laenuks on
tingitud esmalt piht ideelist, usulistest teguritest, kirii-
ke võimutahetest ja paavsti tahtest oma võimkonda
laiendada. Ristiusu levimisega jäevad tingid küll en-
diseks, kuid nende väline vorm, ilme ja loomungid on
muid. Mida enne tehti vahitseva sugukonna või riigi või-
mu laiendamise pärast, tehti seda nüüd misjonitöö ni-
me all. Lääne-Euroopas omandas ristiusu levimine IX
sajandil siiraka ilme. A 826 laskis Taani kuningas He-
rakld end ristida ja palus frankide kuningalt Ludvig
Pühalt ristiusukõulutajaid ka oma kaasmaalaste tarvis.
Sel ajal arvas Harald arnevat väljaveateid oma kõikur

va postitsooni kindlustamiseks Ludvigi kaasabil.
Haraldile järgnes misionäarina ja saabus põhjamaa-
de apostlikuks Ansgar, keda kutsuti munk, kes rajas Hambur-
gi piiskopkonna. Vihes Haraldiga raius see esimene katse
Taanis peagi, kuid Ansgari tungis edasi põhjamaade rah-
vaste liiklemiskeskusse, Rootsi, Birka linna. Hälari järel,
kes koos läisid kõik ümberkaudsed rahvad oma kau-
kaasju ajamas, ja Ansgaril õnnestuski siin kahe riisu
kõtel ristiusu seemne idandada ja ristiusu levitamise-
ksasi luma. Ülatustikke tulemusi Ansgari töö üldiselt
siiski ei andnud ka Rootsis mitte. Paganatuse reaktsioon
tõstis pead. Tõusule järgnes mõõn. Raske on ajakale rah-
vale, kes elatab end mõõgast, kuulutada armu- ja halas-
tuseõpetust. Skandinaavia elas üle parajasti oma viikingi-
sõdade hiilgajaga, oli tulvil uusi avarusi otsivat seiklus-
ihast. See ei olnud soodus pind ristiusule. Vahust paar
sajandit hiljem, viikingiaja lõpupeolel, teistmugalt politi-
lis-ühiskondlikul alusepõhjalt pääses ristiusk Skandinaavias
võidule. See toimus XI sajandi esimesel poolel Taani koptik
kristianiseerimine on seotud Knut Laine (1018-1035) nime-
ga. Norras levitas ristiusku Olaf Trygverson (995-1000) - sama,
kes oma noorusaastad veetis Eestis orjapäikeses, kuid valitse-
vaks sai ristiusk lõplikult Olaf Rõõsa (1015-1030) aegu.

Rootsis märgib ristiusu võidulepääsu Olaf Hilikuninga
valitsusaeg (1000-1014). Skandinaavia kristianiseerumise Eisa-
jandil oli Eesti suhtes väga suure tähtsusega. Ida poolt oli
vene-õigeusk jõudnud meie piirideni ja pärast Skandinaa-
via ristiusustamist jäi Balti mere idarannikule ainult
kitras aiba paganlike ja süüvisvaid rahvaid: soomlased,
estlased, liivlased, kurlased, semgallid, lätlased ja ludi-
lased. Skandinaavlastel olid enalgu katoliikliku ekspansioo-

ni objektiks, mitte subjektiks, ~~maajaks~~ - mitte antjaks. Skandinaavia väikearvuliste riikide koguduste usulise pinga ei võinud olla veel nii tugev, et see laias haarangus oleks muutnud nakatada teisi. Terav lõhe välises rooma- ja kreeka-katoliiku kiriku vahel jaotades tollaajse kristliku maailma kaheks ja kitundes läänipoolsete harjaajade tugusustumalusi kreekausulises Bütsantsis. A. 1035 lahvab kuningas Knut Suure surmaga ta loodud Taani-Englise-Norve Suurriik. Sven Estridipooz asub troonile 1047 a., mil algab Taanis kiirendatud tempos endise paganlusajaga ühiskonna ümberkujunemine keskajaks sotsialistikuks kuningriigiks. Areng toimub hüppeliselt, sümmitades pikaleveniva sõtsiaalse kriisi, mis avaldub kodusõdades ja sisemistes võitlustes. Kõige selle tagajärjel jääb Taani XII sajandi keskpaigani väliselt nõrgaks. Kiirelt suure murega sureb ta kaotada oma aonda väliste vaenlaste vastu. Olava Magnus I-ga (1035-1047) välituma pääsenud Harald Kummisjaukke suge hooldis alal küll kuningriigi ühtlust, kuid puhkes võitlus kiriku ja rahva vahel, talupojaskonna poliitiliste ja majanduslike ürguste ümber, mis sisemised nõrgestavad tülid kestsid XII sajandini. Veel raskemad kodusõjad puhkesid valla Rootsid, kelle viikingisõitjate surmaga läks looja kuningas Henrik Suur murega a. 1066. Kustus vana Upsala kuningasriigi ning algas võitlus trooni pärast lõunapoolsete gütalaste ja põhjapoolsete socalaste vahel. Kodusõda, kestis kaks sajandit, nõrgestas Rootsit nii tugevasti, et ta välisvõim tükil ajal ei tulnud enam kuigi tõsiselt arvesti.

Eestlased Läänemeres XII sajandi keskpaigast peale hakkab üha silgema üha suurem eestlaste os Läänemere valitsemises. Ühene aktiivsus oma naabrite vastu ei ole küll oluliselt tähtsa uue nähtus, sest juba I sajandil maini-

rad skandinaavia allikad, Eesti viikingeid. Niiuise viikingiaja
laadiks pole enam Skandinaavia, vaid meilpoolne rannik En-
dise viikingite eeskujul toimuvad ümberkandmise rahvaste
aindamised. Mälestuskivi, muumikivi, nagu neid nimetati nüi-
olevatist erilist stiili kirjatähedest, rukunidest, püstitati ko-
dumaa ja võõrsil lastemisele peale Olaf Birka ja Fjögvi
seiklust ainult kellegi Ingvari pikemaast utkerisust Ida-
maale, kes ka nähtavasti sõitnud läti Läänemaa mööda Völ-
gat saratsenide maa Ingvari ja ta kaaslaste utkel lam-
gemist märgivad 20 mälestuskivi üks niist on Eesti (aste-
lata) langenud Rikkite lakkamisega hakkab tiheneda ra-
hulik kaubandus. Kui tekkis veel tüliid, siis ainult ena-
masti eestlaste algatusel. Ristiusu ja kirjutamisoskuse
levimisega hakkavad tekkima ka kirjalikud allikad. Loka-
moodi kroonikate, annaalide jne. kirjutamine. Kirjutama
hakkasid preestrid ja muungad kloostrites ning teised, kes
leidsid end selleks kutsutud olevat. Kirjeldatai peamiselt
usuga kaasas käinuid nähtusi, nagu ristiusu levitami-
ne ja võitlused mis peetud sellepärast. Need kirjalikud
allikad hakkavad ilma tihedamini teateid andma est-
laste ning kurelaste ja teiselt poolt vendide rüüsteretkidest
Skandinaavia maadesse. Tugei tähtsamad hästikindlus-
tatud sõjalised ja kaubanduslikud punktid Skandinaa-
vias saavad sõjakate idanaabrite retkede tellermaaks (müü-
põhjamaade kaubakeskus Birka Rootsis Mälari järvel). Eri-
ti palju kurtinisi nüi slaavlaste, vendide kui eestlaste ja saar-
laste-kurelaste retkede kohta on säilinud aga Taani alli-
kais. Juba Magnus Kaa (1042-1047) ajast olid vendid, kurela-
sed ja teised Idamaa rahvad teinud alati rüüsteretki
Taani randa. Et Magnus ise ühtlasi Noora kuningana

jüdi seal viibima, oli ta sunnitud jätma Taani randa
kaituma Iven Estridiproja Viimane kuningaks saades astas a.
1047 novembril Haakonit kaitsema oma riigi randa „vikingeite,
kes ol' ajal kimbutasid Taani riiki, vendide, kurelaste ja teis-
te Idamaa rahvaste vastu". Nii tuligi Haakonil liikuda ran-
nakaitseks laevaga suved ja talved läbi Ithakse ka vastu-
võttud, aga pikemaks ajaks viikinguid taltsutada ei suuda-
si Taani. Rootsi ega Döna, kelle isemised jõud võrgaks jää-
nud. Palutakse isegi kirikus, et jumal kõige muude hädade-
de kõval kaitseks neid kõige pealt jumalakartmatute meri-
dõvrite pealikutunzide ja hävitusvõtte eest. Vikingeite ilmumi-
ne ajas kõige enam hirmu peale kaugemalt tulumid vai-
malikele. Usklikkude muiste mehest olid viikingilaevad oma
draakonipeaga ninas ja kõrge ülespoole kiirgava päraga
kolledad, mis tulistasid meelde kurekujulist lendavat ma-
du, lohut. Seda püti täiendadaid ved ommisid asendavad aad,
värvilised killid parda küljes ja lohutibadona värvilind
vöödilised purjed — punased olid purje oimad, sinised olid
sile selid. Oma Hamburgi-Breemeni piislopkonna ajaloos
kirjutab Breemeni Adami (surnud a. 1070), et eestlased, ... ei
tunne kristlaste Jumalat, nad austavad lohusid ja lenda-
vaid, kellel nad ka elavaid inimesi ohverdavad. Need otavad
nad kaupmeestest, enne hoolikalt järele vaadates, et need keha-
liselt terved oleksid, muude põlgavad lohud need ära. "Saari-
maad nähtavasti nimetab ta, Chiviland'iks", kus pidavat ole-
ma palju kulla ja väga head hobused. Samuti ka äge väär-
jumala teenistus, mis pärast sõjal elvat ennuustajaid, augu-
re ja mustakunstimähi kõik meesad täis, ning need kanda-
vat isegi munga riid. Seal käidavat ka ennuustusi päri-
mas kogu maailmast, eriti Hispaaniast ja Kreekast. Skan-
dinaavilast ohustasid ka kaimulased ja laplased, kanged püh-

jamaa elanikud, kes ilmusid sageli Norra ja Rootsi küla-
desse mandrit kaudu.

Misjonitöö Et viikingeid ei suudetud skandinaavlasid
ühadega tagasi tõrjuda, siis võetakse appi misjonitöö. Juba
Norra Olaf Tõhha oma tungel ida poole võttis abiks sõnataja mis-
jonitöö. Ta kutsus Inglismaalt kolm preestrit: Grimkili, Ru-
dolfi ja Sigfridi, keda ta saatis Rootsi, Lääne- ja Teisele poole
Pohjamaad olvatele saartele. Olafi lootused varisesid küll kok-
ku, aga teised Skandinaavia valitsejad toetavad selle mõtte
uuesti üles ehitamiseks. Taanis Sven Estridipoo (1047-1076), kes
raskel kodusõjas järel alguses väga raskuvalle troonile pääses,
otsis oma valitsemisel tuge kiriku võimult neid toetades. Ta
laskis ühel kaupmehel isegi „Churlandi“ kiriku ehitada,
mis oli esimeseks ristiusu tammumärgiks Läänemere
soome suguhõimude alal, millest muil ka teatmeid. Kiri-
ku edaspidisest saatusest puuduvad aga andmed. Kuigi ta
gerat ristiusu-rahvast ta ümber nähtavasti ei kujunenud.
Tolleaegne Bremeni peapiiskopp Adalbert (1043-1072) võttis
misjonitöös algatuse endale. Ta oli Sven Estridipooja lähe-
meks liitlaseks, kes teda kaitses nende ühist vastu - Norra
Kuninga-võimuhaarangete vastu. Adalberti valitus saag mör-
gises Bremeni peapiiskopkonnana hülgeaeg 1053. a. saiste
paavstliku legaadi ja vikaari õigused. Et Adalbert plaanis-
tus isegi Pohjamaade patriarhaadi loomist, mis oleks Rooma
paavstist sõltumatu. See kavatsus jäi küll toetamata, kuid
tagelikult oli Adalbert siiski vastuvõetud Pohjamaade
kiriklik ülemvalitseja; sellega üheskoos hakkab Bremen ka süü-
set misjonitööd oma kätte koondama. Adalbert hakkab asuta-
ma misjonipiiskopkondi, mis alluvad Bremeni peapiiskopi-
le ja mille rajajad kujunesid selle järgi, kuidas nende töö ed-

met. Rootsis määratakse laplaste ja kaurilaste piiskopiks
 Henphi ehk Lüneon, nagu teda piiskopiks pühitsemise puhul
 imber nimetatakse, kes, võidab paljud noort rahvastist oma jut
 lustega. Eestlaste ja kurelaste pastori on peapiiskopil veel suurem
 „lakstundumus“ nende mulutute pärast. Ja seal nende misjo-
 nitöö baasi — Biakasse. Tiimiseks piiskopiks määrati miks-
 munk Hiltuin, piiskopinimega Johannes, kes kaks aastat (1062-
 1064) katsesid „väärjummalate ägedate teenijate“ seas, kuid
 tulemuselt jõuab, et ajaga pole suurt päale hakata, ja oma
 ametist laagasi astub Hamburg-Bremeni peapiiskopkonna kõr-
 val, hiljemini temaga otsekohe võitluse astudes hakkab pa-
 ganate ristiusustamise katseid tegema ka Taanis (praegu
 Lõuna-Rootsis asuv) Lundi peapiiskopkond. A. 1102 sai Lund
 peapiiskopkonna õigused. Ta suudab oma piisist — Pohjamaa-
 de piiskopkonnade liitena, asuda — alles siis tootama hakata,
 kui hiljemini tihistatakse Bremeni peapiiskopkonna õigu-
 sed Lundi suhtes. Viimase võitlejaks saab omakorda Rootsis
 Upsala, mis asitub endise Birka lähedal, ja sellisena nõud-
 leb esikohta eriti eestlaste alade kristianiseerimisel. A. 1164 saab
 Upsala piiskopkonnaks Lundi peapiiskopp tsikil, püüdes Up-
 sala pretensioonidele ette haavata, otsib misjonäre, keda Ees-
 tiisse saata. Selleks leiab ta kohase mehe benediktilase Fulco
 Brantsumaalt ja Cille kloostrist Troyei lähedalt (Champag-
 nées) ja pühitseb selle 1165. a. Eestlaste piiskopiks. Fulco on
 karske asketlik munk, kes ei hooli mingilgi piiskopiaust, kui
 piisust kasvataks ja viljeldaks eestlaste seas ristiusku, mis
 on juba idanema hakkanud. Nagu ja ustav mees. Mikolauus
 Trondhjemist saab ta abilisiks. Mikolauus on esimene munk
 eestlaste hulgaest ja esimene ristiusuline eestlane, kelle isik
 meile teada. Fulco oli misjonipiiskopp, kel püüdis kindel
 kiriklik baas eestlaste mihal. Ta pidi eneseli piiskopkonna

alles looma. Pidi koguma poolhoidjaid, asutama kogudusi, ehitama kirikuid. See ei läinud tal korda, olgugi et ta vähemalt ligi 15 aastat eestlaste hulgas katsus teha misjonistööd — välja arvatud pikemad vahajad, mil ta käis Prantsusmaal oma endises kloostris aratust ja tuge hankimas. Tuleb töö „karmil maal“ ei kandnud kuigi palju vilja. Ei teostunud need lootused, mida Grundi praepriiskoppi ja paavst olid sidunud, eestlaste piiskopi ameti ellukutsumisega.

RELIGIOSELIKUD

Eriti Taani kuningarvõim tundis ära, et ristiga üksinda ei suudeta mööda vastu, vaid et rist ja relv peavad teineteist toetama. Knut Püha (1080–1086), Iivni poeg, püüab seda ka teostada. Ta oli juba venna Harald Hiini (1076–1080) valitsuse ajal ristelnud Lääne-mere siinpoolsetes vetes. Kuni ta 1080 a. Taani troonile tõusis, sis hoidis ta kõigest jõust idapoolse sõja mustialustamist, mida ta oli jätkanud paavstis ja alanud noorena. „Rohkem selks, et usku levitada, kui et saagihinnu rahuldada. Ja ta ei jätanud enne järele, kui ta oli kirelaste, sengkallide ja eestlaste riigi põhjalikult ära hävitanud.“ Knut'i valitsusaja kiituseks märgitakse, et, merivõõrad oma nägu pole julgenud näidata Taani vetes, ja et ta oli tasunud kirelastele ja teistele Lääne-mere rahvastele idarannikule elavatele need kätte kahjud, mis need olid taanlaste vastu karistamatult sooritanud Harald Hiini valitsusajal.“ II sajandi lõpuspoolel jääb Taani võitluses eestlaste vastu õige passiivseks olukorda, piirdudes ainult üksikute vasturükketega. Taani kuningas Erik Eegod püüdnud eestlaste vallutamisele ja nimetatud end ühtkõlt „Eestimaa hertsogiks“, aga ta suutis Pihamaal ristiõidul ja need sisemised lahutused II sajandil nõrgestavad veel enam Taani riiki.

Seda krigem on hoida eestlastel Läänemere liiklemisteid
 oma valduse all ja nende rükked Taani ja Rootsi riikidesse
 kestavad edasi kogu 13. sajandi. Rikkete süstemi areneb vast
 latusüsteemi suunas Eesti meresõitjad hakkavad kasuta-
 ma riinistretkede toetuspunktidenä rannajärseid kauba-
 punkte. Need olid väikesed mullast angralliga ehitised,
 kus vahel ajal kaupmehed peatusid ja oma turkuseid pi-
 dasid. Soja ajal ja täplustes paikkondlastega muutusid
 need võõrastele kindluseks. Sel ajastul areneb eestlaste peali-
 tung Skandinaavias nii jõudlaski, et vana-skandinaavia
 kuldle kandub ka soja nimetus, mis islandi kules säili-
 nud laenuks Läänemere soome sõgu kullkalalt Saxo
 Grammaticuse jutustis Taani merevõle võitlusest a. 1170 eest-
 laste ja kurelaste rütkonna vastu väägil, kuningapoja
 Kristofri elupäistjast Esbjörn Inarrest, kelle kartmatust tõi
 surma paljudele meriröövlitele. Alles järgmisel päeval või-
 deti meriröövlid täielikult. See rütk Olandi riinde merirööv-
 lite kimbutamiseks oli kavatsitud. Teine jutustis aga vää-
 gil juhustlikust kokkusaatumisest. Selleks sõjakäiguks olvat
 kogutud taanlaste poolt laenu krigis Taani kiilades ku-
 ningapoe Kristofri ja piiskopp Absalon, minnes laevasti-
 kuga teie, saanud kuulda, et kurelased paigasti riinista-
 vast Blekinge maakonnas: et ajast täpsuselt selgust saa-
 da, läksid nad sinna. Kaasas oli ka Esbjörn. Olandis said
 nad suure hulga inimesi ja raha. Järeltõnka-sõdamaas
 kohtasid nad Kurelasi. Osa purjitas mist ära, aga üheksa
 laevaga jäi veel kurelasi mahale, kelle üle said nad ora-
 korraliselt võidlu. Selles äratundmises — nisti ja ulva ühenda-
 mis — liigubki piiskopp Absalon laevaväga ühis. Ka tiised
 valitsujad ja kiriklik keskvoim — paavst — jõuavad samale
 tulemusle. Nagu Kriut Piha eestlaste vastu, kasutab

Rootsis Erik ristis abi 1156/157 a. emsekantsel soomlaste vastu, et Finlandi rahvas sel ajal üks pime ja julm rahvas, sagedasti tegi Rootsi klanikile rasket kahju, kogu püha kuningas taik väe ja lähel Kristuse nimel ja oma rahva rahlaste vastu väga Heinrichi saatel Upsala kirikust Peale seda kui nad vägevalt olid alla hüt-
nud ristiusule ja oma võimule, paljud ristitud ja seal piiris kirikuid asutanud, pöördid ta tagasi Rootsi hiiglasa võiduga... Peale seda kui ta oli ristiusku juttustanud... Paigale paigatud piiskopp Heinrichi ja talle andnud poestuid ja kõike muud, mis ristiusu teenimiseks kuulub." Heinrichi saatel loomes oli kurb. Ta langes talupoja Lalli käe läbi, pärides martirikooni. Pärast Aleksander II manitses tungivalt, et ei maksa tõsiselt võtta mingisugust soomlaste allahüütmise lubadust seni kui seda ei kindlustata sõjaväelise jõuga, sest kui sõj-
vägi on lahkunud, siis põlgavad nad jälle oma ustavusele maha, põlgavad oma pokustrid ära ja kiusavad neid raskesti taga. 1171. a. väljus paavsti võimu poolt katsu or-
ganiseerida suuremat kõige Põhjamaade rahvaste ühissõ-
jakäiku, ristisõda eestlaste vastu. Lääsane ristisõja mõte ei tulnud paavstili jooksu II ja III sajandi pöörandest olid
algatatud ristisõjad Palestiina paganate vastu, kus usk-
matute araablaste käest taheti vabastada Kristuse hau-
da, ja selle eest pöörida pattudeandestust. Ristisõjad pöördi
võrdi ka lähimate, mitte-kristlike naaberrahvaste vas-
tu. Milleks minna kaugele ära, kui sedasama on või-
malik teha kodu lähedal, kus niisama tuntuks on
jumalariiki mõõgaga levitada. Lääsased ristisõdu oli-
gi organiseeritud slaavlaste ja normide vastu. Oli vaid

ajaküsimus nende kandmine ka eestlaste aladele selleks
hakkavadki kirikuvoimud ja riigivalitsjad käsikäs töö-
tama eestlaste piiskopi Tulo ebaõnnestumisele oli teatava
määrani kaasa aidanud see, et tol ajal Taani riigivoim
ja Lündi peapiiskopp ei teotsenud käsikäes. Kuningas
Väldemar I (1157-1182) hoidus mitmesugustel poliitilistel mo-
tiividel Lündi kirikusist amale. Sähaldam koodöö oli Väldema-
rik Roeskilde piiskopi Absaloniga, kes hiljemini - 1178 a. -
sai Lündi peapiiskopiks Absalon oskas Taani riiklikke hu-
visid sobitada misjonitööga ja sellele hankida sõjalist toe-
tust. Ta ka ise, et ole vähem piraat, murivöövel, kui kir-
kuvürst. Ta korraldas koos Väldmariga tagajärjekaid retki
vendade vastu Absaloni põhimõtteks on, et mõik ei tahi ris-
tist maha jääda Piiskopp Absaloni ühistööd Knut II-ga
jätkas Absaloni järglane piiskopitoolis Andreas Lunois, kes
juba Knut II ajal oli etendanud kuninga kantslerina po-
liitilist osa, ja selle mõjustused rahust õhutasidki neid
retki, mida Knut II tegi Eesti vastu. Meist retkist teatavad
mitmed taani kroonikad, mille järgi kuningas retkelnud
1130 a. ja 1191 a. Toomes ja 1194 a., 1196 ning 1198. Eestis Kluid
ei ole selge, mitme retkega siin tõeliselt tegemist, sest näib,
et vii allikad on sama ekspeditsiooni praigutanud vii
aastaisse. Kiriku väljavasted ja abiloetus Taani kuningavõ-
mullt tugunevad, kui Taani III sajandil Väldemar I-st pae-
le hakkas nut tõusu näitama. 1203 a. saal kroonile
Väldemar II, kelle sihiks on Taani võimu maksmapa-
nek kogu Läänemerele, siis ühinevad kiriku sihid üll-
ga täiesti ja andruasest saal Väldemar II truum kaas-
lane ja nende sõjalisi ettevõtted lootab ka praavst väga
innusikalt. 1206 a. küil Andreas sõjaväe eestlaste vastu Iraamaa-
le, siis kirjutab praavst Innocentius III, et sina oled tões ja

vagaduses otsustanud paganate vastu võtlusse minna, et kätte maksta Kristuse nimel rüüetamist, lubame meis sulle, et sa tohid maal, mida suudad paganlusest hävitada tuua ristiusu tunnustamisele, jamma ametisse ühe katoliku piiskopi..." Ligikaudu samal ajastul, kui kogu "tündide maa" tõusis venlaste vastu, kui taanlased on hädas nende rüüsteretkedega, on ka Rootsi sunnitud kogu oma jõudu kokku võtma, et kuidagi kindlustada oma rannad ja iseseisvust eestlaste ja saarlaste-kurdlaste vastu. Suurt hädaõhtu rootslastele eestlaste poolt tähistab Sigtuna linna hävitamine 1187. aastal Sigtuna linn asus Mälari järve saarel. Ta tõusis kaubanduslikuks keskkohaks, alates siin sajan-dist, endise Birka asemel. See oli tugevasti kindlustatud harilikude müldraallidega ja kümnekomna kiivikivikuga, mis iseenesest olid omaltpiis linnuud väikete ukseavastega ja väikete akendega, mis asetsesid kõrgel. Kiivikivikuid kaubitasid võrad kaubitsejad Sigtunas oma kaubalaokohtadeks. Hilisema traditsiooni järgi olevat ka eestlastel üks selline olnud, ja eestlaste alalist liikumist siinpool tunnistab ka Mälari järve saariku Estaskäri nimetus. Nähtavasti põhjamaa ristiusulise pealitungi tagajärjel, võib-olla ka kaubanduslike seelduste tõttu, kus ka mõni ei püüdnud ajamaalaste võistlusel, sest ajamaalased olid eestlastega võrdlemisi sõbralikus vahelkorras, on eestlased ja kurelased 1187. a. augustikuul selle Sigtuna linna täiesti maatasa teinud, nii põhjalikult, et rootslased ei hakanudki teda enam uuesti eiles ehitama, vaid valisid linna uueks asupaigaks ja Mälari järve kaitseks praeguse Stokholmi, mis pidi asendama Sigtunat. Andmed rootsi allikaist, mis kõnelevad Sigtuna hävitami-

ust on väga puudulikud. Keskajseis kroonikais on ai-
 nult lühidalt teated 1187. a kohta, kus tähtsamate sünd-
 mustena loendatakse, et Saladin võitis Jerusalemia
 ära, ja paganad, eestlased hävitasid Tühtuna, ja nende
 käi läbi langes ka peapiiskopp Johannes. ~~Pe~~ Piiskopp Jo-
 hannese langemine, mis näil toimunud olewat mitte Tüht-
 tinas, vutab ka sõjakaigigu loomali ulatuselt. Hilisemad tek-
 ted neist aegadest, kus eestlased olid kaotanud oma isemis-
 vuse, nimetavad nende paganatena venelasi, karjalasi jne.
 Kuigi karjalaste ja kurelaste nimetus on väga sageli ära
 segatud ja nad võivadki ühest juurest olla, on siiski mõ-
 ned uurijad püüdnud hilisemal ajal näidata, et
 siin on suurem põhjamaa rahvaste liit teotsemud, et
 soomlased on ettevõtteist ära võtnud jne. See on liiga laialt
 laaramine. Knut Erikri poja algatusel (1167-1196) uu-
 datakse kuuine rotkide korralduse süsteem (nn ledungit-
 te uorganisatsioon), arendatakse Stokholmi ja Kalmaris
 rajasidsega uus rannakindlustiste piir, kuid neist ei
 ole esialgu suurt kasu, ja ~~xi~~ sajandi alguseni ke-
 stavad eestlaste rtkid rootslaste ja taanlaste maa-
 le. Lāti Hendrikult kuulune 1203. a kohta: „Ja kui teine
 (piiskopp Albert) Listeri maakonda (praegu osa Lõuna-
 Rootsi Blekinge maakonnast Skandinaavia poolsaare
 lõunapiisus), Taani kuningriiki jõudis, leidis ta seal
 eest paganlikud eestlased, kaudestkiimine laevaga, kus
 äga olid põlitanud ühe kiriku, inimesed maha tap-
 nud ja vängi võtnud mõned, maa laastanud ja ki-
 rikukellad ning asjad ära viinud, nii nagu paganli-
 kud eestlased ja samuti kurelased olid härganud. Taa-
 ni kuningriigis ja Rootsis ikka tegema. „Taarlaste la-
 va meeskond olis sel ajal, nagu harilikult 30-40 meest,

siis pidi sellega kogu meesvägi laavastiku kohta olema
umbes 500-600. Kõneline väikult ei saanud olla muu-
dugi raattervõte. Röörutked korraldadi külakondade, ki-
hikondade ja maakondade kaupa. Teatud piirkonnad
pidasid ickikuid sõjalaosu, maavanemad korraldasid
meestekoosumise ja mindi ikhiselt välja. Kuivastades Saare-
maa sellesaegsete elanikkude hulka, on väga tööndoline,
et segi vägi oli kogu Saaremaa ikhim ettevõte. Saarlaste
retked ei lakanud isegi siis, kui mandri Eesti sattul
vahepeal röövaste valdusse ja isegi veel XIV sajandi lõ-
pust pärit olv liivimaa vanem riimkroonika koodat-
nende kohta: „Halt rahvas saarlased on ammust a'st,
Nad kangel ei asu Kuramaast.

Mid kõikfalt imbitseb suur meri,

Ning kartuseks neil harva sõjavõli.

Ja suviti, on teada mul,

Nad riisumas on sõjateil.

Ja kuhu vesi kurbagi neid kannud,

Nad ikka röövimisi toime pannud,

Kristlasi tapnud, paganlast;

Võim suur on nende lauvandus.”

Saamuti jutustab 1226 aastast Läte Hendriku kroonika,
kuidas paavsti saadik Modena Villem saarlasi koha-
nuid meril laovadega riisu jaoks head tuult oodates.
Ja ta nägi äkitult saarlasi tagasi tulevat Rootsiist vä-
ga suure shaqiga ja vangidega, kellega nad käitund kur-
jasti etteil oli kombeks neid müüa kurelastele ja ka-
histele paganatele. Nad ei kulunud enesele lubama-
tusi, sest Kristus ei ole ikhel nõul Belialiga. Kui
miuid härra saadik seda paha nägi, mida nad

olid teinud Rootsis, kus nad olid nimelt kirikuid tu-
hastanud ja preestreid suunanud ning sakramente ära
kandnud ning tootanud ja veel enam säärasest häda tui-
nud, siis kahetses ta vänge ja palus Issandat, et toimuks
kättemaks kristijatele ja kui ta Garmeele tuli, küi-
vas ta jumalasõna, kuni ta kõigile kristlikule nime in-
imestele hakkus püha ristimäski ja pattude andesta-
mist, et kätte maksta metsikutele saarlastele saksla-
sed kuulavad, võtavad risti, ajamaalased tõrjuvad,
taanlased ei kunta jumalasõna otinult saksa kaup-
mehed on imukad omale muutsema tavalikke varan-
dusi, saavad hobused korda, varustuvad relvadega, tu-
havad Riiga... "Nad, imukad tavalikke varanduste
muutused" — saksa kaupmehed ja saksa Drang-
nach Buten", tung itta moodustavadki selle uue hoi-
mu, mis saab rahukordade määrajaks Läänemerele
ja mis ühes ristiusu laimamisega koondab enesele
abiks korraga kõik need jõud, kellega Eesti seni üksi-
kult oli kergesti hakkama saanud.

Joahanna viikingiajal

Läänes lõplikult
hoolika Eesti vastu hoogu võtnud rooma-katoliku usu
ekspansiooni kõrval tuli eestlastel käesoleval ajastul
arvestada ka ida poolt Bütsantsist tulnud ja mööda
Kreeka teed põhja poole tunginud kreeka-katoliku
usu laimet. Kreeka-katoliku usk on aga üldiselt vähem
sõjakas ja ta ekspansioonipinget märksa lühem kui
läänpoolsel sõjakirikul. Ka venelased, kelle kaudu kree-
ka-katoliku usk pääseb eestlaste naabrusesse, ei lisan-
da talle erilist laimushoogu Läti Pühkriku ajast ju

tustatakse, et kuigi venelased vahet vahel lubavad püsti-
teid saata võidetud alasid ristima, panivad nad ris-
tinnu levitamisele vähem rõhku kui saagile ja mak-
sude saamisele. Hoonis võraks aga krukka-katoliiklik usk
usklastele siiski pole jäänud. Lahedased kaubanduslikud
ja sõjalised kokkupõrked venelastega pidid teatavat
mõju ikkagi avaldama. Eestikulus kiriklikus termino-
loogias on mitmed sõnad, mis laenatud slaavi keelest,
nagu pap, saamat, rist, pagan. Venelastest on tiisal
teada, et nad mõningal määral ka ikkagi missioni-
tööd harrastasid. Näiteks said venelaste poolt ristimi-
se osaliseks juba enne sakslaste tulekut osa Tolova lät-
lasi, kes Novgorodi vastu ei suutnud alal hoida oma
isikuvast. Ei ole hoonis võimatu, et suseduunid ristimi-
si võisid venelased mõõdaminevalt toimendada ka sla-
vistis. Vene riigi esimene ristiusuline valitsejana mai-
nitakse värsstima Olga, kes lasknud end ristida 957.a.
Kuid alles Vladimir Riika aegu (980-1015) võetakse 988. a.
Venelastel ristiusk lõplikult vastu. Vladimiril käisid samu-
ti kui Lääne valitsejatel ristiusu vastuvõtmisega kaa-
sas poliitilised kaalutlused, ja samuti kui seal valhu-
lati rahvaid ja laendati riiki ristiusu levitamise vi-
mel, hakkasid ka Vene värsstid oma alamatele seda
peale sundima, allutades nissi alasid, nende seas ka
vuti soome sugu rahvaste omi. Eriti hädasohtlikuks sai
Eestile vene suurvärsstide osalt usundlikku värvingut
kandev vallutamistung Vladimir Riika poja Jaroslavi
ajal Jaroslavi oli pannud isa Novgorodi värsstiks. Ta
kaldas isale maksma tavalist maksu, ja otsis Root-
sist varjasaadidelt lütlasi, et sõjajõuga isale vastu minna.

Vladimiri surma järel (1015) jätkas Jaroslav võitlust oma
 venna Sviatopolkiga vastu, kes sai isa järel Kiievi suurkriis-
 tiks. Rootsi abi kindlustamiseks Jaroslav kois endale Root-
 si Olaf Lühikuninga tütre printsess Ingegerdi. Kihladeks an-
 nitas Jaroslav Ingegerdile Aldeigjuborgi ühes vastava ala-
 ga, praeguse Ingerimaa, mis ongi viit Ingegerdist oma ni-
 me saanud. 1019 a. jõudis Ingegerd saatjaskonnaga Novgo-
 rodi. Rootsi abivägede abil võitiski veel samal aastal
 Sviatopolk, ja asus oma vürstkonna piire hooliga kind-
 lustama ja laiendama Jaroslavi ajal kujunvale Vene ja
 Rootsi vahelisele tihedamale koostööle ja lühemate aren-
 damisele on aga takistuseks oestlased. Lühikene Vene ja
 Rootsi vahel oli hädaohtlik, nii kama kui ühendustee
 vahetus läheduses püsisid isegiwad ja sõjakad ustlased,
 kellelt alati võis oodata kallaletungi. Seda hädaohtlikkust
 olid juba Vladimiri ajal Norra kuninganna ja Olaf Trygg-
 veson saanud küllalt teravalt tunda. Novgorodi kumides
 on seepärast kindlustada eneseli kontrolli. Lühikene üle-
 läände. On vaja püüsiwad toetuspunkte kaubateedele, mis
 lähevad ustlaste maa. Selliste kaubanduslikult tähtsate
 kohtade ärakiskumine ustlaste käest võis toimuda
 ainult pealetungi kaudu. Ustlastele ohvards saatuslikuks
 saada, kui need jõud, mis seni toetsenud üksikult
 nende vastu — Skandinaavia ja Vene — astuvad võitlus-
 se ühiseaegselt ja liitlastena. See tekitab Jaroslavi ja Norra
 kuninga Olaf Piha koostööle. Olaf Piha olvat juba enne
 trooni saamist oma mõõka ida poole välja sirutanud ja
 rüübinud. 1007a. siingroolsetel matenitkudel Ojamaal, teiste teade-
 te järgi Kuraamaal. Kõhklevas kõneviisis jutustatakse, et 1008. a.
 ka Kuraamaal. Siin lubanud danikud temast vabastu-

da maksuga, aga kui Olaf ulvastatult mustkonnaga läi-
nud vastu arvatavate maksumaatide, tulnud taplus Olaf
saanud küll võidu, kuid siit edasi Soome purjelades pää-
ses ta vaid hädavajava eluga Soome asukad jälgisid lae-
vadikku veel tükk maad mööda kallast, kui Olaf piki
randa tagasi purjetasid Olaf Piha ongi see, kelle tõttu
Vene ja Norra-Rootsi huvid lähenduvad nii, et mõnel mo-
mundil paistab, nagu ähvardaks see huvide kokkukõla
lähemal ajal üli eestlaste pea kokku vajuda kui Olaf
Piha Norra kuningaks saades ei jaksanud oma riiki
kaitseda Knut Linnu vastu, kes asus Norrat vallutama
ja kellele 1027. a. lahingus alla jäi Norra ja ta liitlase Root-
si ühendatud laevavägi, pärast Olaf Piha 1028. a. varju ja
abi saama Novgorodist, Vene Jaroslav juurest. Novgorodis oli
ta kuni 1030. a. Siis pöördus ta 200-mehelise sõjaväe sa-
tel tagasi Knuti vastu sõdima ja oma riiki tagasi
võitma. Samal 1030. a., mil Olaf oma abijõuga Novgorodist
kodumaale poole teele asus, tuligi eestlastel vastu võtta
etki nii läänest kui idast. Andmed puuduvad nende
etkide kohta, kas nad on mingi kokkuleppe tulemus,
kuid igatahes pidid nad andma eestlastele elmaigu-
selt, mis siis pidi juhtuma, kui Olaf Pihalt kord lä-
heks oma kaotatud kuningriiki tagasi võtta, ja Norra-
Rootsi ning Vene lähendamist arendada 1030. a. tungib
Jaroslav, "tõundide" vastu üles Tartuni, kus asutab linna,
oma ristimisul saadud nime järgi sda turjeviks
nimetatades. Tõendoliselt oli siin juba varem eestlaste lin-
nus, mille Jaroslav vallutas ja nüüd omaks tunnistas.
Pole teada, kui kauaks see venelaste käte jäi ja kas jäi
tiski Jaroslav süa püüvat meeskonda. Väldiselt näitavad
andmed Lääne-Eestist, rootslaste etkidest Saare- ja Lää-

nunaale, et võraste poolt asutatud kindlustised prüssi-
 sid ainult päevi mitte tervet aastatki, sest kui mitte va-
 rem, siis pärast seda ära minnes hävitati võraste kindlus-
 tatud paik jõesu rünnakuga, nagu see oli osmane cest-
 laste sõjapühakirjades. Ka Norra lütlasid Rootsil näib olevat
 piirid 1030 a. eestlaste aladelt suuri võimalusi olnud. Seda
 tõendavad Rootsi rünnakud. Mitmeilt neilt nähtub, et 1030
 a. paiku on nähtavasti kugi Frögeri nimeline oves piirid-
 mid teha retke Eesti aladele, mis aga ebaõnnestunud, sest
 paljud langenute mälestusmärgid, kus langenud kaval
 eikel ka Frögeri nimi, jutustavad, et müked sin sur-
 ma saanud. Surmasaamise koht on jäetud mitmetel ki-
 videl mainimata. Üks Uplandis olev kivi teadustab Saare-
 maal (isiku) langemist, teiselt näib olevat välja kulumud
 Liivimaa nimi. Umbes sama aja paiku näib ka Taani
 suurvürge looja Knut siinpool retkelnud. Taani kroo-
 nikad, opärit küll hilisemast ajast, jutustavad, et val-
 enne kui Knut võitnud Norra, olvad ta allutanud cest-
 lased (Estones sibi subdidit), küll ainult utkeajaks, sest Knut
 suure poja Hardeknuuti kohta küeldakse samuti, et ta
 olvad allutanud eestlaste soo (Estoniam etiam gentem sub-
 didit), mis samuti võib kõige rohkem tähendada vaid
 õnnelikult lõppenud retke 1030 a. eestlastele võrdlemisi tu-
 medaid väljavarateid sisaldav rahuvaheline olukord.
 Lahenes aga kiiresti ja oodustalt Olaf II õnnestunud
 võraste rünnakute Knuti käest. Ta langes samal 1030 a.
 lahingus. Ka Jaroslav oli sunnitud oma plaane Eesti suhtes
 maha matma, sest peagi tungisid petšeneegid Lõuna-Ve-
 nemaales asudes püüdnud Kiievi, kuhu Jaroslav oli sunni-
 tud appi tõllama. Suures (1054) jagas Jaroslav oma riigi poe-

gaile vahel üksikoradeks (edellideks) Sellest johtusid igas-
guused sisemised pärandustülid, alalised sõjad ükskute nä-
skürstide vahel, mis pärast ei tarvitenud karta enam ühi-
se muu Vene laenu tugevat puutungi eestile jäi hädasoht
püsima ainult naaber-vürstikondade nagu Novgorodi ja va-
hest ka Väina jõel asuva Polotsi näol. Mõn kuigi see ka ida-
suunas viisajandi keskpaik pöördipunktiks eestlaste riigis.
Vene hädasoht vaibus niisid pikemaks ajaks võimaldades
eestlaste eneset ekspansiooni, mis, nagu nägime, muundus
peamiselt läände Jaroslavi poole Sjjaslav, võideldes Novgorodi
ja Kiievi piirid ja ätkata ida eluviit - allutada eestlasi. Esi-
ti saatis ta eestlaste vastu oma Novgorodi puuliku Ostromi-
ri, kes sai halvasti lüüa ja palju novgorodlasi langes.
Siis tungis Sjjaslav rükkega üle „Duk Lepidiv'esse“, viis Keava-
se (olnukinaga rüka - „pääkese käsi“, tõlgendavad vene kroo-
nikad), ja vallutades selle. Mõne nädala arvates olust selle
rüka sõtkohaks olnud mitte Keava, vaid Vastseliina kihelkond
nas Orava vallas asuv Päivakese nimeline koht. „Duk“ tähen-
dab ajutist mitskindlust, mis viis ükskõik kummas kohas
olla. Kroonikad asetavad sündinuse aastasse 1054, kuigi on
teada, et Ostromir, kes pidi nende teadete järgi neil rükkil
suuria saama, elas veel 1057 a. A. 1060 läks Sjjaslav „ssolite“
või „ssolite“ vastu ja võitis neilt makse 2000 kinnist, kuid
juba järgmisel kevadel kihutati maksumündjad minema
rühistates ja põletades „Pugari“ ümbrusest küladest kuni
Pihkvani. Arvatakse, et tegemist on saarlastega, sest ssolid
tulustavad meelde sõna sõlu, mis tähendas ka siis Soomes
sõna saar, aga et venelased Saaremaaoni ei ulatunud, võinud,
siis ei või ssolide all mõista saarlasi. Althet vene krooni-
kas nimetatakse vastaseid ka kolõvanlasteks, seega praegu-
se Tallinna ümbruse musteks. Kõige tõenäolisem on aga, et

solidid olid sakalased, sest hilisemad teated kinnitavad et venelaste rütked on suhtunud kõik lähemasse maakonda-
 desse ja meil on mujalt teada, et sakalaste idarütked olid
 suunatud peamiselt Pihkva vastu. Pihkvalasi ja novgorodlasi
 langenud 1000 meist. II sajandi teisel poolel raiuvad ka ve-
 nelaste rütked, sest Novgorodi tšaslar ja Polotski viirast Vseslav
 lähivad ise omavahel võidu, kuna Vseslav tungib Pihkva kal-
 lale ja vallutab mng põletab kogu Novgorodi kord maha.
 Kuides omavahelistes võitlustes ei ole siis Vene viirastidel mahti
 võrastel alade pealtungimisega aega viita, kui vahest ai-
 mull liitlasi otsides. Kas eestlased end segasid nendesse riidu-
 desse, pole teada, kuid tuikest hõimudest radjalased hoi-
 dusid Polotski poole, soovides emantsipeeruda slaavistu-
 nud Novgorodi alt. Kui Vseslav 1069. aastal Novgorodi lähi-
 dal raskusti liisa sai, oli see suur tapmine radjalasteli
 ja neid langes lugematul hulgal* eestlaste ja venelaste vas-
 kastikused rütked jätkuvad mõlsti vahelduva vimega III sa-
 jandil ja kestavad XIV sajandini. 1111. a. püüdis Novgorod oma
 võimu laiendada Kõiva alale. Novgorodi viirast Mstislav tegi
 rütki Otlela nimelise koha vastu, mis tähendab vististi praegust
 tšaslit Kõiva jõel Eesti ja Läti piiril. 1113. a. võitnud
 Mstislav ka tšumid, Boru jaal*. Kroomikateetetest ei ole sel-
 ge, kas see oli venelaste pealtung või löödi lihtsalt tšumi-
 de tagasi. Lahingupaik (vene keli: na boru) ei ole täpselt tea-
 da. On arvatud, et venelased siin on võrkulsi kohanime tõl-
 kinud vene keelde, nagu nad seda sageli praktiliserisid. Bor
 tähendab sel puhul mingit metsaga ühenduses olevat
 kohta, ja on arvatud, et liivlaste Mtsopolit. Kuid on tä-
 näolisem, et siin tuleb „na boru“ all mõista Siboskat. 1116. a.
 tungis Mstislav novgorodlastega ja pihkvalaste abiga Ote-
 päki linnuse kallale. Vallutas selle, laastas lugematul hul-

gaal külasid võttis maksusid ja pöördus tagasi paljude van-
gidega. Samal aastal kindlustati aga igaks juhuks Laado-
ga linna ja Novgorodi müürid. Suur nälgahäda 1127-28.a.
vaadatud utke. 1127.a. oli lummi maas jaas, jupisäevani ja siigi-
sel hävitas hall rukki ja kõik suvivilja. Kogu talu valitses
suur nälgahäda. Järgmisel aastal val värgem. 1129.a. tun-
gid novgorodlased Polotski vastu. Mstislav kutsutas Polots-
ki vürstid, kes olid vürstkonna omavahel jaganud, ja pani
sinna valitsema oma poja Tšaslavi. 1130.a. Mstislav pojad
Novgorodi Vsevolod, Polotski Tšaslav ja Smolenski Rostislav
tegid utke ihiselt tünnidide vastu. Võtsid neilt maksu, tap-
sid mehi, põletasid elamuud ja viisid naised ja lapsed
vangi. 1132.a. katus Vsevolod jälle Vaigas, tünnidide vastu
enne, kuid, sündis kuigla muutus (pakost) ja pahandust,
katsid vene kromika Balju paremaid Novgorodi mehi löö-
di 23. jaanuarikuu päeval maha Vaigas. 1134.a. tegi Vsevo-
lod utke Tartu vastu ja vallutas selle märtsikuu 9.päe-
val. See venelaste tegevus lõpet aga pea XII sajandi teisel
poolel pole neist enam suurt kuulda. Seevastu kuuleme
1177.a., et samal talvel tuli kogu tünnidide mas Pihk-
va vastu Võitlesid nendega ja tapsid ära tähtsad me-
hed, pealikud: Vjatšslav, Mikita Sahharinitša, Stanimir
Ivanitša ja paljud teisi. II ja III sajandi väikevürstide Vene-
maa ei olnud eestlastele kuigi ahvardav. Ajajärku lõpu pool-
el olid eestlased isegi ülekraalus. Eestlastel ole julge, ennat-
salgata, löögivalmis kaitsesimekord ihes aeg ajalt korraldata-
vate oma poolsete saagi- ja vasturetkedega — sääraselt in-
loomustub üldiselt eestlaste suhtumine Venesse kõnesole-
vate sajanditel. Enamat sellest ei piinunud ja oma alasid
sinna poolde laiendada ei tahtnud. Eestlasi kutsusid kau-
ged rammad Läänemere vete taga kuhki siideti röövima.

Bestlased Ailsajandini

Flanila (Anhel) on ilus, tähelepamuväert, ütsev Eestimaaali (Eallanda) kuuluv liim. Teiste Eestimaa liimade seas on Kotooran (Gokuwany) väike liim, õigemini suur kindlus. Ta on asustatud põlluharjajast, kes teenivad tähe, kuid kellel on raski arvukad karjad. Flanila liimast selle kohani suundudes... idasse on 6 päeva tee; samuti teiselt poolt minnes vanda mööda on Flanilast Pärnu jõe suundumini 50 penikooimat, ja sealt Palamuseeni (? Palamuse - araabia keeles muudub j - kuid ei ole kindel, kas seegi vorm on õige, ja tundub ainult, et see tegemist mingi Pala-nimelise kohaga), mis on teatud kaugusel rannast, 100 penikooimat. See on linnus, mis talve ajal maha jäetud, elanikud paguvad merest kaugemale (mittekaugemale?) maa-alustesse koobastesse, kus need varju otsivad tuleid siidates külma talveilma eest ja neid kogu aeg alal hoides, kui tuleb tagasi suvi, udu on kadunud ja vihmaajad lõppenud, algavad nad uuesti linnuses elamist. Nii käitab Eestl maailma maateadus, mis koostati Gtindia noormanni soost kuninga Roger 5 võhсандел ja mille toimatajaks oli teadlane Idriti, Hispaania päritoluga araablane. Teos on araabialane, tema koostamise kalal töödati 15 aastat 1154. aastani, mil Roger 5 suri. Selle teose materjalina kasutati võimalikult otsemeid allikaid ja isiklikult kohapeal viisimiste teateid. Eestile on teosed - võrreldes näit. Rootsi ja Soomega - äge õhtrasti muumi pühendatud. Seda selgitatakse sellega, et Pohjamaadest suutavas osas oli teose toimatajale teatmeteandjaks keegi isik, kes oli elanud Eestis. Ta arupaigaks arvatakse Flanilat. Rahvuselt peetakse teda rootslaseks, kuna ta Soome kohanimed on edasi andnud rootlikulstena. Kauguste määrarises on pea-

miselt eksimusi.

Asustuse üldpilt Võttes arvesse Lääne- ja Lõuna-
maad, muinasajade, loodusteaduse mitmesuguste eriharude and-
meid ja ka teisi justustavaid allikaid — saame iseenes-
se välispildi muistse iseseisvuse ajal testist. Linnad püüdis-
vad praeguse aja mõistes, kuid selle eest on ohtuasti rahva-
rikkaid külasid. Lääne- ja Lõuna- ja Lõuna- ja Lõuna- ja Lõuna-
ta Järvasmaal: Oli aga siis Lõuna- ja Lõuna- ja Lõuna- ja Lõuna-
ja rahvarikas, nagu on olnud kõik külad Järvas ja ko-
gu Eestis, mis hiljemini meie (sakslased) poolt kõik sa-
gedasti viivistatud ja ära põletatud... Eestis külasid on
sünda enamasti ühe küla või sumbu küla omast tüü-
pi, nagu müüdis enamasti Kesk- ja Lõuna Eestis talu-
pered asetsuvad reastikku põllumaaade kõrval, pikuti
mööda jõekallast, määseljandikku ja teavere. See
tüüp erineb lõuna pool asuvate lätlaste asutusviisi-
dest, kes elavad ka tol ajal üksikute taludes laiali, ja ida
poolsetest venelastest, kelle elamine on tänapäevane, milles
pered asetsuvad ligistikku kahel pool teed, külatäna-
rat. Külade paigutus ja rühmitused näitavad, et maa
on asustatud piirkondade kaupa. Rahvas on elukohta-
deks võtnud peamiselt soodsamad pinnad, mis koha-
sed põllupidamiseks ja korjakaevamiseks, kuna kõlt-
matused või vähemkõrvalised maa-alad on peaaegu asus-
tamata. Oli ka Lõuna- ja Lõuna- ja Lõuna- ja Lõuna- ja Lõuna-
vist on tihjad ka meie väikesed kannasajad, kas
müüdis asuvad rootslased. Lagedavõitu on ka murekalda-
ääred, kuna seal on põllupidamine kõrgem, mille tõttu ha-
vilikult tihjad ribad on külade ja ranna vahel, kus
liiguvad väid kalastajad. Peaaegu asustamata oli müüdis
ja Pärnumaa rannapoolne osa, mis oli liiga rasked ja

soine Samuti piirasid ka Läänemaa tihedami asustatud keskkohalt tühiad alad. — Risti, Võorootsi, praeguse Kullamaa põhjaosa, Reveli ja Harjumaa (sel ajal Harju kihund) aiinult praeguse Harju kihlast lõunasse) di nii järjest kui Viinust valdatud soiste rahumadega. Ka Viinumaal idas on näit tühi olevat Samuti ka Võõhjõe ümbruse sood valdavad Sakslast algandist, milles põhja pool väikesemad asustatud alad vahelduvad asustamatutega. Hili-semate andmete põhjal, hinnates adramaade hulka ja keskmist ühel adramaal asuda võivat inimperet, on eestlaste rahvaarvu muistse iseseisvuse-aja lõpuks arva-tud kõige enam umbes 150 000-le. Siis oli asustatud rohkem viikimade kaupa. Kõlas elas inimesi 6 korda hõre-damalt. Selleaegne rahvatihedus ei ole meie maal suhteli-selt väike. Selleaegne rahvastikui hõudus selgitab ka, mikstes-ti ei moodustunud kindlat riiklikku tugeva keskusega ter-vikut, kuigi eestlased olid võrastele arvu poolest tuntuud enam-vähem ühise rahvana. Ka eestlaste kogu ühiskond-lik ja maakaitse korraldus seletub selleaegse rahvastikui hõuduse ja asustustingimustega. Riiklik keskus ja tervik-tekitab aiinult siis, kui selleks on küllaldaselt kindlad põh-jused ja otstarve. Selle tingib enamasti väline surve, mis loob väsimise konsolideerumise. Kui see väline surve on liiga nõrk, sisemist kokkusulamist ei tekki, kui ta on liiga tugev, võib ta kujunema tervikriigi algel enneaegu lagunestada ja anda alla rõhuda. See surve ja sellist tingituid maakaitse vajadus oli II ja III sajandil eestlaste jaoks liiga nõrk, sest nad olid rohkem pealetungivas kui kaitse seisukorras. Eestlaste sõjapidamisviisi iseloomus-tab sel ajal pealetungi, hoopemise rünnaku taktika nii rahvastus üksikasjades kui üldises maakaitse korralduses.

Rehvastus. Sõlmisviis

Rehvastuse alal näit
kaitsevarustus eestlastel üldiselt olnud nõrgavõitu. Nad võit-
lused peaaegu katmatult, seletat Jaani kuningas 1170 a.
Ahtloogilised leinud näitavad, et ustlased on tundnud ja
kärutunud ka rõngasrüüid. See oli valmistatud umbes sam-
lähimööduga traatõngaist, mis üksteisest läbi püstitatud
või varraslülidega ühendatud, ning kanti nähtavasti tei-
se võivastis peal. Kiivõrd kiivimusele selle kandmine oli,
ei ole teada, sest rõngasrüü oli õige kallis asi, ühe säära-
se valmistamine, 2000 rõngakese kokkujootmine, arvatakse
meistermehe aastaseks tööks. Soomusrüüid, nagu seda rüü-
lid kandsid, mis koosnes raudplekk-plaatidest, hakka-
sid ustlased alles vabadunütluse ajal meile sakslastelt
„soomuseks“ tegema. Võremail ajal seda nähtavasti pole
tarvitatud, kuna ta lääne-Euroopassegi täielikumal ku-
jus tuli Idamailt, kus ristisõitjad seda tundma õppi-
sid. Ka eesti kiivri kohta muudavad andmed. Skandi-
naavia leidude hulgas viikingiajal raudkübar on väga
haruldane, mida omavad ainult üksikud, näiteks peali-
kud. Soome leidude hulgas on ainult üksikuid kiivri-
kaunistus-plaate, mis näevad kuuluvat Skandinaavia-
pärasele nahkkiivrile. Väga tõenäolik, et ka eestlased ka-
rutasid nahkkiivriid, mis pole säilinud, aga võidi ka
kanda mõned pronkskittidest ja plaatidest tehtud pea-
katet, millest ühte leidu peetiud naise peateks, võib ka
viidata sõjamehe kaitsele, nagu seda tunneme Skandi-
naaviast võremail ajast. Nahkkiivri võis olla ilustatud mit-
mevõrgu lisanditega, kaitsevärvi ja harjaga, vahel ka me-
tall-plaatidega. Rohkem on teateid kilbi tarvimis kohta.
Isekiivrikuju lõpu poole ei ole kilbikübarate leidusid, na-
gu neid varasema aja kohta on. „Kilbikübarad“ olid ümmar-

gustel, rusikakilpidel killbi väljaspool küljes käepideme
 kaitteks, kust seestpoolt rusikadga kinni hõiti. Hiljem ha-
 kati tarvitama suuri laudkilpe, seda just eriti saarlaste
 juures. Käsitapluses tarvitati pikka püssi, mida ustlastel ole-
 vat kandnud ühes mõõga, ja mida üldiselt nii ajastul
 oli kasutatud mõõga-~~arhitekt~~ arhitekti praeerimiseks. Eriti oli
 püssil tähtsust siis, kui kilp muutus lahingus kõlma-
 taks, läbitatuna odadest ja nooltest või kui tuli mõnel
 muul põhjusel mõlemad käed vabamad hoida. Rün-
 derhvad olid aga ustlastel selle aja kohta võrdlemisi
 tublid. Põrs korralikult oli arenenud kangerõitluse rel-
 vastik. Tunti esmajoones vibu ja nooli. Kõrvalpe tarvi-
 tati ambussid ei ole teada. Lätid Hendriku kroonikast näh-
 tub, et ustlastel on vabadusvõitluse kestel hakanud
 sakslaste eesküül ambussid valmistama, kuid ei ole
 siiski kindel, kas see ei ole endise tüübi lihtsalt täien-
 damine. Igatahes ka hea vibu ei lase tugeva mihe
 käis. suurt punnust tunda ambust, alles siis, kui on
 vajalik tugevam löögijõud, kui vaenlase keha on pare-
 mini kaitsitud, vajatakse ambr. Vibu ja noolt kõrval
 ei olnud vähem tähtsad lina kivide ja raskuste heit-
 miseks ning viskodad ja viskumad. Kõigud viskodasid
 oli mehed kaasas meiduzi kimbu viisi, kuna viskumia
 tarvitamisele viitavad teated ei ole veel andnud täit-
 selgust rüsta kasutamise kohta. Samuti näga ambude
 kohta ei ole ka viskumasinast täpsamaid teated. Alti-
 kaist on näha, et saarlased on neid merelahingus ka-
 sutanud. Lätid Hendrik jutustab, et ustlastel olvat taani
 kivihite masinate eesküül konstrueeritud omale sama-
 suguseid patarellisid. Viskumasin oli eriti tihtis linnuse
 püüramise puhul, ja ka merelahtluses. Need on raskepärased

riistad, mida kergeks maaretteks harilikult ihus ei
võetud, vaid ehitati, kui vaja läks, koha peal valmis lü-
hivõitluse ulbastik selle aja kohta ei olnud sugugi kehvem
kui selleaegsel Lääne-Euroopal. Siin tuleva kõige pealt arves-
se tuguvad löögiriistad, oda, mui, mõök. Raske löögioda kum-
lus uskalt raskemiku vajaliku varustise hulka, kuid
seda ei kasutatud mitte vähem nähtavasti ka jalgröövit-
lusel. Mui, kärp, külvõi on viimane raske löögioda nime-
tus. Oli tehtud vististi raskest, okslikust, pakklikust tam-
me, kadaka või mõne teise kõvema puu tüvest ja vahus-
tati ehk ka teravate rauast või mõnest muust metallist
kisadega. See oli aelu, millele ka tugevam kaitsevarustise
jaksamud hästi vastu seista. Saxo Grammaticuse 1170.a.
julistuses on, et kuulsad isegi müadega laeva küljed
sisse peksid. Kui talupojavarde viikingiriitkudel oli val-
pärast elistatud riist, et tema kaitsemine ei nõud-
nud erilist kustrat tehnilist väljaõpet. Tugeva löögiriis-
tana oli luupurata ka sõjakirves, täpper, kuna sõjame-
he uhkuseks ja auks oli mõök, sirge, enamasti kahete-
rakine, löögi ja pistu aelu. Muid on leitud muil eriti Lää-
nemaal õige ilusaid, uhkete käpidevõrre kaunististe-
ga, sageli damastseeritud teraga. Rilvadena mainitakse
ka vikateid ja poolkuid. Vikat ei tähenda sugugi juhus-
likku relva. Ka teised rahvad on vikatid sõja puhuks,
löö kumitust ümber seades, rilvadeks ümber teinud. Vi-
katid ja vihid on saanud ka teatud mõökade, odade
ja täpperodade eriliikide nimetusks. Rilvaliikide valik
oleneb eelsti lahingutaktika iseloomust. Kaletungi relva-
dele kingiti rohkem tähelepanu kui kaitsevarustisele,
sest lahingus pandi peatähtsus järsule, tugevahoolisele
aunnakule, kujuvõrre näitise taganemisega piirati ja

meesti pealesööstuga vaenlase riimut segamini liisia. Seda taganemine on sama hädasõhtlik kui pealetung; hoitakse Thani Valdemar. Tarvitatakse äkilist vägasööstu kiidust ja varjupaikadest, vaenlasele külje pealt peale tungides. Lahingus viidi hoohid ka ägeda ja visa pealetungiga läbi, kergeste manööverituga ei lõputud. Vastased tunnustasid mitmel puhul, et eestlased olvad nagu murega surma otsinud, ego hoolinud ka kõige metsikumas rehamõlles enese hoidmisest. Muistse Eesti lahingu taktikat ei ole seni põhjalikult selgitatud. Kuivõrd palju rühmitati lahinguks vastavate relvaliidide kohalt, ei ole selgesti teada. Võib olla mitmest maakohast kokku kogitud väesalk rühmitus kõige pealt muste päritolu kohalt: uellased, harjused, sakalased, ühe kihelkonna mehed hoidusid kokku. Tejuures on võimalik, et ühelt poolt päritoluga mehed perekonnad ja hõimud eelistasid traditsioonikohalt jüst teatud üht liiki relva, ja et siis ka lahingus mehed sellekohalt rühmitati. Rahvamuistest kostur, Harju ahiingud ägedad, Hiin kiilid kiisalikud, Turjamad tuurad tugevad; ei tarvitse olla ainult liulekajastis, vaid jahit kindlapiirasele relvaliidide relvaliidide rühmitussüsteemile. Ühest laulust kuuleme isegi kindlaruugilist lahingut korraldust: Odamehed issa peale,

Varddid varjaks vanemale,
 Vikatid vile puhujale
 Hoolingid mäe künne peale.
 Lingurimehed libamisi
 Kõhul poolil kalda peale.
 Rõõmused rahu kombel
 Väärn roogu roodamaie
 Teised rikkum teistel sinaks

Tappurid taga rüüademe,
 Nõusimehed murega peale,
 Ahingid abiks äärele,
 Tõusimehed tükirasse,
 Määrasimehed mässusele,
 Võidu-mehed lagendikkude,
 Sõnde varjund roodandikkude,
 Mees saikun salamehed,

Pangu rammu raude vastu,
Võõra verda rammu vastu. Kuid selle laulu päritolu on
õige kahtlane, ja võib olla on ta kunstlikult tekitatud alles
möödunud sajandil, ning pole teada, kui palju sin on
olluseks olnud rahvapärismuslikud riismid.

Maakaitse Eestlaste pealtingiv, üksikhoopie andur ka-
hingutaktika on omakorda täiesti kokkukõlas üldise maa-
kaitse korraldusega. Siinne sõda oli kõige pealt rükkide ja
saagi sõda. Telliseid sõdu pidasid ka teised rahvad Võrast
mõlad ei soovitud allutada jäädavalt oma võimule, vaid
püüti lühikese ajaga palju saaki võtta, et siis kiire-
korras koju tagasi tõtata, enne kui vastane end koguda
määrkas. Nimelt võõramaa looduslikud rikkused ja kau-
banduslikud huvid, kus kohapealne rahvastik ise on
nõrk, kutsuvad ette ante alade vallutusspüüded. Rõiv-
retki võiti ette mitmesuguses suuruses kus rahvas õige
laiali elas (nagu Lätis) seal jätkus õige väikesest münime-
helisest võõralgast. Piirikaitses korraldust polnud võima-
lik sisse saada, sest tusti tollaegne piir oli 8 korda pi-
kema praegusest, rahvastiku tihedus oli aga väiksem, siis
seati sisse elanike ja nende varanduste valv. Varan-
duste paupaikadeks olid maa alused hästi varjatud ja
peidetud koopad. Need koopad olid kartulikoobaste sar-
nased, sest lundudega soodurdatud ja väga varjatud.
Lüplased olvad neis hoidnud vilja. Elanike eneste kait-
seks oli ehitatud linnuseid, maalimisi, kalvisöögade
asemeid, nagu neid tumeine Eesti kohta sõja ajal üle
portuise saja. Need kindlustatud kantsid ehitati võimalust
mööda juba looduslikult raskimini juurdepäästaval koh-
ladele. Frontaana maalimis (Mihkli kihelkonnas) asetseb so-
saarel ikkugi nääsk ainult kitsast teed mööda Lohu jaa.

niisim (Hageris) oli ehitatud jõeäände, ni et vesi teda
 vähemalt kahest küljest piiras. Lõuna-Idas kasutati ük-
 sikuid mäekünkaid, sest seal on pind mägine (nn liht-
 linnamäed), mäeseljandikkude järste rünnakuotsi (nn ru-
 mik-linnad ehk mäenina-linnad), mis kraavi või valli
 abil valdati mäeseljandikust, samuti kui kaset mäesel-
 jandikke, kahelt poolt kaevanduste või vallide rajades
 (nn kalerisängid) kindlustati sel muldvallidega, pihlapuu-
 aedadega, linnuse valli järsemaks tegevate vallikraavide-
 ga jne. Lääne- ja Looke-Idas, kus looduslikud võimalused
 vähem soodsad, oli see töö võrdlemisi raske. Seal tuli linnu
 inimtööjõuga nn vallilinnad, kogu kants ja kindlustiste
 ringvallid. Vaenlase maale ilmusid, kui väljapandud
 vahid sellest õigel ajal said märku anda, tõttasid
 ümberkäändes elanikud oma loomadega ja muu liiku-
 va varandusega kiire korras linnusesse varjule. Ärevatel
 aegadel, kui oli oodata vaenlase rünnakut, tehti varan-
 dus juba aegsasti sinna varjule, kuna rahulikumatel
 aegadel need kantsid siin peaaegu kasutamata või
 neis elasid ainult üksikud, vil-ollh ka vahet kohapealse
 ümbruskonna, kihulkonna vanem. Toja-hädaohu puhul
 tuli ka linnuse julgeolekut juba aegsasti silmas pida-
 da, et vaenlane üldse ei saaks enne vallutatada kui rah-
 vas sinna varjule jõuab. Sepärast näivad mõned linnused
 vahete-vahel ka kiistralt olevat mehitatud. Need pole piike-
 maks piiramisajaks küllalt vastupidavad, sest paljudes
 püüdnud isegi joogivee kaevud. Piirajad pikasajalisi kant-
 side piiramisajaga ette ei võtnud, sest need polnud tulu-
 toovad oles hästi kindlustatud. Vaenlastega piisiti lüda
 mõlemale poolele sobivat kokkulepet. Otepäälased maksa-
 vad venelastele, kui need on need sisse piiratud, lunas-

tusks 400 marka negati — täisväärtuslikku metallra-
ha, ja järgmisel aastal varholased pihkvalastile samuti
700 marka negati („negati“ täisväärtuslikku metallraha tähen-
duses pole mitte, nagu sageli arvatud, vti sõna, vaid n-
melasti selliaegne ostusõna, mida nad laenanud araab-
lastelt). Kui oli aga kord maksu tasutud, seal lepitati ti-
ne kord, kui rikkelyad uuesti maale tulid, vda korgemi-
ni vana harjumuse kohaselt kokku. Vahel tingiti pua-
le sühikordse kumastusraha ka iga-aastasi jõulmaksu-
sid. Kui juhuslik kui ka korrapärane maksude maks-
mine, mille sissenõudmine tuli aga toimetada enamas-
ti tugeva sõjalise jõu toetusel, ongi see, millest teiste rah-
vaste, viti venelaste teated jutustavad, et see vti teinud
on ustlaste maast alla hoidetud, ja misnärvi ka kange-
malt üle mere siin käinud rikkelyad kütlevad ustlaste
allutamiseaga. Tegelikult see meie aja mõistes mingi-
guist alluvust ei tähendanud ja maksude tasumised
kestnud äge lühikest aega. Umba-kumba, kas peksiti kohe
järgmisel korral vti mõnel teisel ilusal päeval maksu-
tahtjad lihtsalt minema, vti tingiti neile nende oma-
le maale sisse ja võeti seal maksu omakorda vti viis-
tati külasid ja tühistati seega kõik endised lubadu-
sed. Vastlaste ust pageti ka maa-alustesse koolastesse ja
mitsatikuikuisse koolastest on säilinud „Idaurkad“ Juuru-
kihikonnas ja osalt inimeste täielikud kätetööd (viti. Anu-
küla koopast Tertu lähedal), olid omaitte maa-alused kind-
lused, millest peidusolijaid ei olnud kerge kätte saada.
Idaurgastest näitavad osalt looduslikke künkinduid) on Lätis
Hendrikku teatel kord saksa-läti röövialtk koopa vti tuld
tihes lümmatamud mitu ja ringuga üle 1000 inimesse,
kuna vene allikad jutustavad hilisematist aegadest,

et venelased polevat muude peitapingemid koobastikust
 kätte saanud, kui juhtunud sinna veel enam kui kin-
 niseid koopaid, kasutati vti suuresl ajal, kui maad ja
 sood olid raskesti läbipäästavad, metsatihnikuid ja soosaa-
 rikuid. Salajased tead mis viisid sinna olid teada ainult
 kohapealsetele elanikele. Ule soode on liigutud ka lauda-
 de abil need maha pannud ja kord korrald idasi tötes
 kui tead puidusid. Need puidupaiad olid ka kindlus-
 tatud. Metsas lasti puid töötis maha, okstega väljapoo-
 lo. Kui kujunesid metskindlused, kuhu püganikuid asu-
 sid ja kus nad pealiturijaid noolte ja odadega vastu
 võtsid. Rõõrkäike tehti harilikult kaugematel paika-
 dessi jättes lähemad naabrid ja üleandred puutumat.
 Veenlase vägede meale ilmusdes hakati kogu koguma
 väge. Kivi ei saadud rõõrkäike oma kodust eemle hoi-
 da ega need salku sin purustada, siis taltsutati seda
 tunduvalt vasturütkete ja veenlase aladele, mis oli tulu-
 samgi, sest saadi veel lisa viisuda. Nende pealiturigi-
 rutkede korralduses, aktiivses maakaitus avaldub selgejoo-
 neliselt Eesti maakondade sibile tegures. Parajaarvilliseks
 riinderutke jõugu moodustamiseks jättes juba paari kol-
 me maakonna koostööst, polevad vajalikke kõigi Eesti maa-
 kondade koostöö. Lõuna-Estis on isikult töötanud ja vene-
 lastele ning lätlastele teinud pealiturige Sakala ja Elgen-
 di, mis oma ulatuse ja sihi jõulest on tähtsamad kui
 lihtsad rõõrutked. Sama laamulatuslik ühis kaitseöögi
 organisarimine ilmneb ka siis, kui tuli teetseada valitus-
 like sihiga ette võetud veenlase riimaku paralisarimi-
 seks, kui veenlane oli okuparimud mõne kindla koha ja
 karatses seal pikemalt peatuda. Harilikult kohapealsel,
 kitsama ümbuskonnas rahval ei jätkunud jõudu takis-

tamiseks, et mõni võras vähikult poleks saanud asuda
estlaste eneste hirmusest või jälle endale luua mõnd ajutist
kindlustist. Peale Jorostadi Jürjevi loo andamist on teada
Taani ja Rootsi seadmuselid üritusi. Siiani ja Saare-
maal, mis estlaste poolt likvideeriti. Hobuste tähtsus sõjaliselt
seines kiirel transpordis ja ratsaväes. Mõnikord maastikes ja vee-
jätud kohtades jäeti hobused vemale. Ratsaväega kokkupõrke
juhtum oli suur tegelik tähtsus sõjakasul, mis ennast chuta-
des ja vastast heidutades võis saada otsustava tähenduse-
le. Tähtis hobuste heidutamiseks. Sõjakas tehti laudade
kolina, metallitõrjastamine, hobuste hirmutamine, koriste ra-
gina jne. Nii näide saarlaste, randlaste laevaväe ja mand-
ri ratsaväe koostööst on Liiva linna piiramine, kust maad
mööda tulevad ratsaväed ja Liivi lahust mööda Koi-
vat üles tulev saarlaste laevastik kohtuvad ühel ja samal
päeval liivlaste hirmuse ees. Need laevastikud, üksikute laeva-
de väljapanek ja varustamine kui ka sõjategevuste korral-
damine, kohapealse kaitse ja kindlustiste kui ka puljupa-
kade eest hoolitsemine ei saanud olla üksikute väeüksuste
kuid ei vajunud ka keskseimale kogu tähtsust.

ÜLDISKONDLIK KOKKHAALDUS Sõjakaitse kui ka admi-
nistratiivseks ühikute kujunes välja vastav naikkond, küla-
kond laiemas mõttes, nagu seda tunneme kihelkonnas nime-
tuse all. Kuigi iga küla moodustas omaette teatud territooriumi,
laialulatuslikumateks kaitse- ja administratiivüksusteks
väiksemate külade järel ei olnud küllaldane, mille tõttu
kindlamapiirilise ühikuna tuli arvestada mitmeid küla-
sid, haaraküla, küla või kihelkond. Mõnel pool viisid
mõisted, "küla" ja "kihelkond" sünonüümideks, kuigi
kuuliselt on väga kahtlane, et siin oleks tegemist sama
asjaga, millest murdeliste erinevuste kaudu oleksid kuju-

nend vi oskussinad, mis et kihelkond sai laiemale ala tä-
 henduseks, kuna külakonda hiljemini on kasutatud ka
 väiksema ühe küla pür- ja elanikkonna tähenduses. On olita-
 tud võimalust, et kihelkond on tulnud skandinaavia, wot-
 si gislalagh'ist, mis seal on hilisemal ajal tähendanud
 umbes sama, nähtavasti sõjapantvangi andvat piirkonda,
 kuid emti ei ole teada, kas see gislalagh origi nii vana
 minutus kui eesti soome kihelkond, mis et nimetuse, am-
 mu siis institutsiooni enese laenuamise võimalus skandi-
 naavlastelt ripub täiesti õhus ja võib ka hoopis vastupä-
 diselt arnenud olla. Iga kihelkond kujutas enesest teatud
 maakaitseühikut kuiski administratiivset tervikut. Iga
 kihelkonna peamine ülesanne oli ta enesekaitse. Kaitsepai-
 ku, lähipääsuteid jne. ehitasid paikkonna elanikud, mis
 kuulus nende tähtsamate avalikkude kohustiste hulka,
 mis polnud mitte väikesed, nagu seda tunnistavad ehi-
 tiste mõjukad jäänused. Kihelkondlik maakaitse korraldus
 ja linnuste valve allus kõrge pealt, maavanemale, nagu
 seda nimetust kuuleme Lätis Hendrikult, ja kelle nime-
 ga kutsutakse isikuid linnuseid ja külasidki. Maavane-
 mad olid ühtlasi ka sõjapostidekuks. Raitungis korraldades
 täitis iga kihelkond oma ülesandeid iseseisvalt. 1203 a.
 Listeri sõjaretkedest osa võtnud saarlaste laevastik, mis
 koosnes 46 laevast, võib olla ristat. Laevamaa kihelkondade
 arvule — üle, millest igaüks on seega välja pannud ehk
 neli laeva. Ka rahustõlmimisel võtavad ja annavad ki-
 helkonnad rahu kindlustamiseks, sest igaüks eraldi
 omalt poolt pantvangi ja saavad rististis samal alusel
 ka vastis omale hoida vastaselt vahetuseks antud muhe.
 Selline pantvangide andmine ja vahetamise komme oli
 röövöödade ajastel kõrge mõjusam rahu alalhoiu vahend

seetõttu, et kitsama ringkonna rahvas oli omavahel
seotud peate üldise ühistunde vool tihedate hõimkond-
like ja sugulussidemetega. Seda alustati pantvangi taga-
simehetamisega. Sõjavange, keda rööviti, ei pandud kunagi ot-
sadeks (vist hilisemast ajast on pärit mitu vangiorja nime-
tus „trüül“, mis Rootsiist laenatud), vaid tähtsamaid isi-
kuid ja nende poegi kasutati ka võidu kindlustamiseks
kui olid omakaitse ja suure rahendiks ka ühepoolsed
pantvangid. Üliid vöti sõjakäigu saagina selleks kaasa,
et võidetud vastased tehtud rahu järel ei asuks otsekoh-
seks lahingule. Täisväärtuslik pantvang pidi olema vähe-
malt üllakandja sõjamees. Muistse üheksa-aastase sõjajärgi
rahu sõlmimiseks vahetati lihtsalt odasid, kivi rahu ei
tahetud pikendada või sõja kuulutamisel saadeti odad
tagasi. Üldise ja avalik-huvilik ajus, eriti sõja ja rahu üles-
toimub otsustamine maakondlikul alusel – samasse ma-
konda kuuluvate maade poolt ühiselt. Saaremaa koosneb
4 või 5 kihelkonnast (viimase arv on puhul on vahust. Muhu
või mõni teine ala juurde arvatud). Läänemaal on ki-
helkondi 7, Põlles 3, Harjus 3, Virumaa 5, Järvas 3, kuna
mõned kihelkonnad esinevad peaaegu kui maakondade-
na, nii Vaiga, Mohe, Nuamukuma, Alampiis. Muistne üsti
maakond esineb täiesti ühtlase riikliku ühikuna, mil-
le sisemine korraldus, kuigi seda pole veel küllaldatast
selgitatud, osutab omati mis kindlat teoviklikku võimkon-
da, et ei saa juttugi olla mingist paljalt hõimkondli-
kust üsti, suguharude „valitsusmisiisist“ viimaskondade
nimetused tõendavad, et maakondade isoleerimisel
esineb mas-alaline, mitte aga suguharuline isiku tun-
nus. Üksikute maavastumate mõjuvõim oli erisugune, olene-
des kihelkonnina suurisest ja mõjuvõimust. Maakondlikku

idemivõime kannab maavanemate ühine kogu. Kuides va-
 nemaks saamine toimus, pole teada, arvatakse et valimi-
 se ja pärimise teel. Vanimate põlvkonnad asotsid küla ühis-
 madaid lahuse, mis näitab arvatavasti kõrgemat seisust.
 Vanema mõjuvõim võis põhjendada isikliku tubliduse, jõe-
 kuse, perekondliku pärimise jne abusel. Ülmasakondlikasula-
 tuses juhtimisele toetumise olemes muidegi ka orakord-
 ust hukkorrast ja maavanema teguridest ja ülesannete
 kohaselt ulatus see mõjuvõim ka üle mitme maakonna.
 Nii toimus Lehoja vanim Lembitu Sakala ja nähtavasti
 kogu Eesti esindajaks. Kui pidev ja kas oli side üksikute
 maakondade vahel pole meil teada. Lati Hendrik jutus-
 tab, et keegi Eesti Harju maakonnas Raigeli praeguse Rai-
 küla, Racla, on keht, kus ümbrikandud rahvad iga aasta
 koos käivad oma koosolekuid pidamas, kuid si ole selge,
 kas nende, ümbrikonnas elavate rahvaste all tuleb mõis-
 ta eri maakondi või ainult kihelkondi vastava maakon-
 na ulatuses. Pole teada kui ulatuslikud olid Raigeli kok-
 kutulekud ja kas nad haarasid kõiki Eesti maakondi
 või ainult põhjapoolseid, pole teada ka kellest moodustus
 see rahvakogu, kas kõigest maavanemast, nende üksik-
 esindajast või koguni laiaulatuslikumaist ringkonnast.
 Maakondade koostöö näitab, et kui mitte pidevat organisa-
 siis järgi kindla koostöö abusel oli omati kujunenud teat-
 tud kord ühiste ülesannete ja ettevõtete läbikaalumiseks.
 Siin näib otsustava tähtsusega olnud rahva koosolek
 „maja“, nagu Lati Hendrik neid kokkutulekuid nimetab
 viiti ühenduses ühaste kogumiste ja nõupidamistega.
 „Maja“ all mõisteti sel ajal vist kõige pealt kokkutuleku-
 kohta, võib olla juba ka siis viiti mõnda liimuse lammut,
 kuid pole selge, kas ka mitte „majaki“ ei kutsutud samu-

ti neid poliitilisi rahvakoosolekuid endid. Meie rahvakoosole-
kud raskavad umbes skandinaavia tingile või vere vetile.
Koosolekute korra ja neist oavõtjate kohta püüdnud samu-
ti kindlammad andmed. Neid koosolekuid peeti nii üksiku
maakonna kui kihelkonna ja külakonna ulatuses. Kuid
ei ole ka mitte selge, kas suurenauatuslikkudest, näitks
maakonnakoosolekuid olid samad kui kihelkonna koos-
oleku moodustajad, või pidasid neid erinevad, vanemad.
Maavanemate kõrval esinevad rahvavanemad, vardjad, vis-
tisti ka perevanemad jne. On võimalik, et isegi kihelkon-
nakoosolekuid ei võtnud mitte kõik vabad eestlased ühel
alusel osa. Vardjate võimkonda näib olevat kuulunud kit-
samad ülesanded, oma külakonna jne. rahva asjade aja-
mine, piiride ümardamine, põllu- ja heinamaade kasuta-
mise korra küsimused ja teised maaavalitsuslikud küsimu-
sed, mis ei käinud üldse riikliku poliitilise maaaitse ja
sõja- ning rahuküsimuste alla. Niisuguste rahva- ja külava-
nematenä näivat esinevat Läti Hendrikul seniores, kuga
lihtsalt „vanemad“, mis võib tähendada ka perevane-
maid, meliores — praeemad ja nobiles — suursugusmad,
kuid alati ei ole selge, kas nende all on mõistatud ka tões-
ti vaimetilisi rahvavanemaid ja väljavalitud mehi, või
ka lihtsalt perevanemaid ja vabasid eestlasi. Teist poolt pere-
meeste ja teiste vabade eestlaste on suur osa rahvastikust
moodustanud ka orjade kiht. Orjade arv on arvatud mõ-
ne uurija poolt vähemalt ühe kolmandikuni rahvasti-
kust või enam. Orje saadi otse tul, kuid ka sõjasagginas.
Nassi ja lapsi toodi harilikult vangsi. Need vangiorjad võo-
sil üles kasvades kodumeesid aegamööda olukoortes, muutudes
suga üheks osaks rahvastikust, mis kuulus üksikute perede
järele, moodustasid perede tööjõu (või on veel viimase ajani

neil murrakutes tähendanud töölist) vastasid oma seisukorra poolist hisematele popsmikkudele, saunikutele ja teist

2.

liki kehvikutele. Ojade olukord soome sugu rahvaste juures, nagu üldiselt Põhjamaadel, on meil tugevasti allist, mis neil oli Idamaail ja vanas Roomas, kus vi peasega kaotas oma inimex-tähtsuse ja oli vaid peremehel kuldvaks esemeks. Oja püti siingi elavtärtuslikumaks ja elavushtamaks kui kala või puursugu meest, ja neid püti enam-vähem põlitud kihiks.

1600lk numbers

$$112k = 25l$$

$$118 = 30l$$

$$116 = 30l$$

$$114 = 27l$$

$$114$$

$$114$$

$$114$$

$$+114$$

$$114$$

$$114$$

$$114$$

$$114$$

$$114$$

$$114$$

$$\hline 1600$$

$$11.27 = 297$$

$$+ 25$$

$$30$$

$$35$$

$$\hline 387 \text{ twelve times}$$

$$387 \div 7 = 55$$

$$387 \div 77 = 4$$

$$31 \div 7 = 4 \text{ times}$$

$$71$$

I 112

II 224